Akademik Branko Pavićević:
SAZDANjE CRNOGORSKE NACIONALNE DRŽAVE (1796-1878.)

TREĆI DIO

Opsadno stanje u Boki

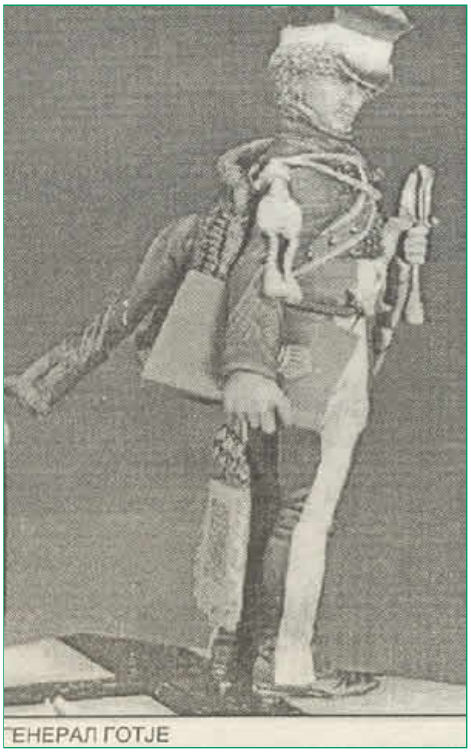

General Gotje je 13. VIII 1813 (n. k.) je izdao naredbu o proglašenju opsadnog stanja u Provinciji, shodno naredbi Žozefa Fušea od 5. VIII 1813. Ubrzo poslije toga otpočeli su neredi u Boki. Njih su izazvali vojnici hrvatske nacionalnostii. Vladika Petar I je bio na vrijeme obaviješten o svim komešanjima u Boki.
Kao i 1806. žitelji Boke pozvali su Petra I, vladiku crnogorskog, da ”siđe sa svojim Crnogorcima i da zauzme Boku prije svečanosti Gospe, koja pada u mjesecu avgustu, računajući po grčkom kalendaru”. Krajem avgusta vladika je već bio izdao naredbu da se vojska okuplja po Crnoj Gori i Brdima. Kako je već od britanskog admirala Frimentla dobio potrebnu municiju i jedan dio oružja, vladika je donio odluku da 27. VIII / 8. IX krene u pohod za oslobođenje Boke Kotorske. Tim povodom uputio je specijalni proglas ”serdarima, vojvodama, barjaktarima i drugim glavarima i starješinama i svemu hrabrome narodu crnogorskome i brdskom” da se pripreme ”s prirodnim duhom hrabrosti na viteški ovi podvig da, prizvavši Boga u pomoć, što skorije stupimo u Bokešku provinciju, pod slavodobitnim barjakom velikoga Aleksandra, pokrovitelja našega”. Vladičin proglas djelovao je kao grom iz vedra neba na francuske vlasti u Boki Kotorskoj. One su odmah vladičin proglas propratile svojom proklamacijom, u kojoj su samo ponovili staru tvrdnju da ”jedna varvarska nacija” želi ”da vas baci u more nesreće. Zato otvorite oči i ne dajte se prevariti. Ta nacija vas nagoni da budete izvršitelji najsramnijega djela i da prolijevate krv za ono što je za nas pogibeljno, a za njih, pak, korisno”.

Ujedinjenje s Bokom

Oružani sastav kojim je vladika raspolagao prije prelaska crnogorskofrancuske granične linije iznosio je oko

7.000 ratnika, raspoređenih u dva odreda. Oniom koji je imao zadatak da krene u pravcu Budve, u jačini od 4.000 ljudi, lično je komandovao, dok su drugim od 3.000 komandovali zajedno guvernadur Vuko Radonjić i vladičnim brat Savo Markov Petrović. Drugi odred trebalo je da izvrši udar na tvrđavu Trojicu, odakle je, prema razvoju prilika, trebalo da se kreće ka Herceg Novom, s ciljem da zauzme tvrđavu Španjolu i druge utvrđene tačke u rejonu Novog.
Crnogorske trupe su prešle granicu 22. IX (n. k.), a sljedećeg dana zauzele Budvu. Vladika je iz svog Glavnog stana (u Budvi), poslao proglas „slovenskim narodima" „kotorske, dubrovačke i dalmatinske provincije, s pozivom da ustanu na oružje protiv „razoritelja Evrope". Ubrzo zatim austrijski nadvojvoda France D'Estee poslao je pismenu poruku: Paštrovićima, Mainjanima, Brajićima i Poborima da se odmah stave pod komandu engleskih trupa i austrijskog komesara radi oslobođenja otadzbine od „zajedničkog neprijatelja Francuza". Ova vijest nije slutila na dobro; vladika je tek tada mogao da prosudi kakve će tek brige da ga pritisnu.
Dok je vladika sa svojim dijelom trupa preduzimamo neophodne radnje za potpuno posijedanje svih strateških tačaka u Boki, „druga divizija" Crnogoraca pod komandom Vuka Radonjića i Sava Petrovića izvršila je udar na Trojicu i prinudila francuski garnizon da eksplozivom razori čitav fortifikacijski sistem, ostavivši na bojištu preko stotinu vojnika, na čelu s komandantom tvrđave.
Crnogorskoj vojsci su počeli da se pridružuju žitelji Boke Kotorske tako da su snage koje su vladici stajale na raspolaganju poslije nekoliko dana bile znatno ojačane. Već 30. IX, poslije zauzeća Vrmca, vladičin Glavni stan bio je smješten u Tivtu, gdje je odmah donesena odluka da se jedan odred uputi ka Herceg Novom, pošto su prethodno zauzete Verige, Proto Roso, dok je jedan ojačan odred, pod komandom Sava Petrovića, oslobodio Risan. Uspjesi vladičine vojske podsticali su i one žitelje iz Kotorskog zaliva (Prčanjane i Dobroćane) da se masovno uključuju u sastav vladičinih odreda. Ubrzo je narod Boke Kotorske počeo masovno da se pridružuje vladičinim trupama.
Na samom početku oktobra 1813. vladika je ocijenio da su stvoreni svi neophodni uslovi da se pristupi uspješnoj opsadi Kotora i Herceg Novog. Baš u trenutku kad je počeo da stvara neposredne operativne planove za oslobađanje dva glavna grada provincije, dobio je poruku od admirala Frimentala, s broda „Mitford", da je u vode Bokokotorskog zaliva upućena korveta „Bashante", pod komandom kapetana Hosta. Korveta je bacila sidro u vode Herceg Novog 13. X 1813. i tu služila kao garancija da vladičine vojne akcije uživaju britansku podršku. Sa britanskom korvetom došao je u Boku i katolički sveštenik Brunaci, koji će kasnije odigrati kobnu ulogu u političkim strujanjima u provinciji.

Treći ulazak u Boku

Uz moralni oslonac na britanske snage, vladičine trupe su pod komandom Sava Markova Petrovića, Vuka Radonjića i Sava Plamenca izvršile napad na Herceg Novi i tvrđavu Španjolu. Taj je napad započeo 2/14. X 1813. i „poslije dva dana i dvije noći" vladičnim trupama je pošlo za rukom da ovladaju ovim uporištima, da zarobe čitavu posadu, zaplijene 33 artiljerijska oruđa i veliku količinu municije.
Ubrzo se čitava Boka Kotorska sa svim gradovima i naseljima, osim Kotora, našla pod vlašću vladike Petra I i njegove vojske. Danas je teško procijeniti koliku je ulogu u tome odigrala britanska strana, u prvom redu britanska korveta „Bachante" i njezin kapetan Host. Glana uloga je svakako pripadala vladičinoj vojsci; bez nje ništa od vojnih uspjeha ne bi bilo ostvareno, ali uloga britanske korvete kao jedinog pravog gospodara na vodenom prostoru Boke ne bi smjela da se potcijeni. A bez opšte britanske moralnopolitičke i podrške u naoružanju čitava vladičina ekspedicija u Boki Kotorskoj 1813. ne bi bila zamisliva. Koliko su britanski saveznici bili naklonjeni vladici i njegovim trupama najbolje potvrđuje to što je kapetan Host odmah poslije oslobođenja svih naseljenih mjesta u Boki doplovio u zonu blisku Vrmcu i Kotoru, s namjerom da bombaruje Kotor, a na Vrmcu su već bili postavljeni topovi, zaplijenjeni u Herceg Novom i na ostrvu Sveti Đorđe. Kasnije se odustalo od ove namjere, iako je Host ostavio svu zaplijenjenu artiljeriju na raspolaganje vladici.
Vladičin treći ulazak s vojskom u Boku Kotorsku još jedanput je potvrdio da Crnogorci nijesu bili vični u ratovanju s protivnkom koji se branio iz utvrđenih gradova, kakav je bio Kotor. Sve dok nije Host otplovio sa svojom korvetom 22. X 1813. u vode Dubrovnka, vladika i njegove pristalice, njegovi komandanti da će oslonjeni na postavljene baterije na Vrmcu i na eventualnu vatru topova sa korvete „Bachante" lako zauzeti kotorsku tvrđavu, uprkos deklarativnim izjavama koje je davao francuski đeneral Gotje. Poslije Hostovog odlaska situacija se bitno izmijenila.

Austrijski svještenik

Brzo, čak vrlo brzo, pokazalo se da je austrijski sveštenik, koji je doputovao na britanskoj korveti u Kotor, imao isključivo cilj da radi na ometanju vladičinih napora na ujedinjenju Crne Gore i Boke. Njemu nije nimalo smetalo da održava tajne veze s francuskim granizonom u Kotoru. A krajem oktobra iz kotorskog garnizona izašlo je krišom, neopaženo od vladičinih straža, 256 vojnika i 4 oficira hrvatske nacionalnosti i u Prčanju se stavilo na raspolaganje ne vladičinim snagama nego opatu Brunacaju i njegovim saradnicima. Uzalud je vladika Petar I na vrijeme tražio od francuskog đenerala Gotjea da preda kotorski grad, ovaj je to kategorično odbio.
Vladika nije žurio sa naredbom za udar na Kotor. Kao da je znao da će Gotje sam biti prinuđen da preda grad. Vladici je bilo stalo do toga da pripremi narodno raspoloženje za donošenje odluka o ujedinjenju Crne Gore i Boke. Dok je to radio strpljivo i sistematski, dotle je Brunaci vršio propagandu protiv vladičine osnovne zamisli, odvraćajući narod od cilja koji ga je navodno vodio ne u budućnost već u propast.
Ujedinjenje Crne Gore i Boke bila je nacionalno-politička opsesija vladike Petra I. Stoga je rad na pripremi zajedničke crnogorsko-bokeške skupštine obavljao čak i dok je još Kotor bio pod kontrolom jedinica đenerala Gotjea. Osnovni razlog koji ga je motivisao na to da ubrza pripreme za saziv skupštine bila je navodno želja da „se to izbjegnu strahote anarhije i da bi se u stanovila sigurnost i mir u zemlji". To su mogli samo da budu formalni razlozi, stvarni su bili mnogo dublji. Radilo se zapravo o potezu koji je trebalo da sankcioniše iskonsku istorijsku želju Crnogoraca da konačno izađu na more, da se na taj način povežu sa svijetom. Bez izlaza na more - držali su - nema sigurne budućnosti.

Odluka o ujedinjenju

КУЋА У КОЈОЈ ЈЕ ИЗВРШЕНО УЈЕДИЊЕЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ КОТОРСКЕ

Skupština je održana 29. X / 10. XI 1813. u kući Vasa Lukina Ivanovića i na njoj je donesena odluka o ujedinjenju. „Dvije susjedne pokrajine, Crna Gora i Boka Kotorska, prožete patriotizmom i istim osjećajem vjere i časti, oslobodile se pomoću Božjom milošću, zbacili francuski jaram svojom krvlju i žrtvama. One se jedna drugoj zaklinju Gospodom Bogom na vjernost i da će uvijek osati sjedinjene u svakom slučaju i događaju".
Istom odlukom riješeno je da se sjedinjene provincije stavljaju pod pokroviteljstvo tri savezničke države: Rusije, Austrije i Velike Britanije. Strane potpisnice su obavezne da samo solidarno preduzimaju međunarodno-pravne aktivnosti koje su od značaja za sudbinu zajednice.
Kako izgleda, još na samoj skupštini je došlo do razilaženja, a neki su učesnici zahtijevali da odluke budu nevažeće ukoliko budu u nesaglasnosti sa zvaničnim stanovištima sila koalicije. Neki autori saopštavaju podatak da je bilo članova skupštine koji su izražavali nesaglasnost sa slanjem izaslanika kod savezničkih vlada, pa čak i glasali da se Boka Kotorska stavi pod vlast Austrije.
Pošto su okončana u dosta dramatičnom tonu sva raspravljanja o daljem ustrojstvu sjedinjene zajednice, donesena je 1/13. XI odluka o osnivanju Vijeća od 41 člana. Njega su sačinjavali: predsjednik, potpredsjednik, 30 delegata iz Primorja i 9 iz Crne Gore. Obrazovana je istovremeno i Privremena vlada, sa vladikom Petrom I na čelu, kao predsjednikom, Franjom Ljepopilijem, kao sekretarom i po 9 članova iz Crne Gore i Boke Kotorske. Donesena je i Uredba o radu Vijeća i Centralne komisije. Uredba („Dekret") o radu „Komisije centralne od Guberna" imala je 22 člana i po svom sadržaju označavala u neku ruku ustav Centralne komisije. Većinu članova predstavljala su pravna pravila što rješavaju administrativno-upravno ustrojstvo. Po odredbama ovog Dekreta za državnog „kasijera" imenovan je Vicko Ivanović iz Dobrote, a Marko Gregurina, „kolunelo od kontade" za vojnog zapovjednika trupa. Isto tako, određena je i stalna oružana jedinica od 200 ličnosti, pod komandom kapetana (serdara) Đika Martinovića, kneza Jova Tujkovića, Vuka Radova Radonjića, Mata Radova Marinovića i Marka Ćukovića.
Prilikom izbora članova za Centralnu komisiju, vladika Petar se opirao da se prihvati dužnosti njenog predsjednika, budući da ta „dužnost nije bila u skladu s njegovim duhovnim zvanjem, koje mu nameće važnije uzvišene zadatke", ali, i pored toga, nije mogao da se odupre pritisku većine, pa je na kraju prihvatio izbor „na neko vrijeme".

Stižu teškoće

Predsjednik Centralne komisije je odmah po izboru poslao pismo ruskom imperatoru Aleksandru I (4/16. XI 1813), s oduševljenjem ga obavještavajući o rezultatima skupštine u Dobroti. Pismo sličnog sadržaja poslao je vladika i Barklaj de Toliju. I u njemu je istakao nadu da će nova državna tvorevina biti pod okriljem sveruskog imepratora.
Tek po osnivanju Centralne komisije nastupile su za vladiku prave teškoće. Njih su stvarale i podsticale dvije kobne ličnosti - opat Brunaci i austrijski major Dabović. Sam britanski komandant korvete Bahante otvoreno je izjavljivao da Brunaci samo želi da izaziva „anarhiju". Vladika je sve to na neki način podnosio s tolerancijom, sve do trenutka kad je uočio da je sam Brunaci obična „varalica i spletkaroš", što želi po svaku cijenu da stvara svoju „stranku" i da radi „na štetu opšte stvari".
Oslanjajući se na administrativno-upravnu tradiciju Boke Kotorske, na iskustva iz rada vladičinog „praviteljstva", Centralna komisija je izdijelila sektore svoje djelatnosti na uprave: administrativno-političku, finansijsku i vojnu kao i zdravstveni ured. U svakom slučaju, jedan od najznačajnijih ureda bio je vojni. Njime je sve do dolaska majora Nikića upravljao „pukovnik od kontade" Marko Gregorina, ličnost dosta kontroverzna i bez neophodnih sposobnosti da obavlja tako delikatne poslove. Vladika je imao posebnu oružanu pratnju, s astavljenu, osim Crnogoraca, najviše od Paštrovića.

Protivljenje i podrška

Pri Centralnoj komisiji djelovao je i poseban pravni resor, nazvan *Dicastero giudiciario delle due Provincie unite, Montenero et Bocche di Cattaro*, na čijem se čelu nalazio E. Potenca. Poznato je, takođe, da su sudsku funkciju pokatkad obavljali i sudovi dobrih ljudi.
Centralna komisija je posebnu brigu poklanjala zdravstvenoj zaštiti stanovništva, tako da su u svim rejonima Boke Kotorske bili ustanovljeni posebni zdravstveni uredi.
Vladičina politika u Boki Kotorskoj nailazila je i na protivljenje, ali i na snažnu podršku. Možda u tom smislu i treba shvatiti pismo koje su mu poslali građani Kotora 17/29. XI 1813. izražavajući oduševljenje što su se „poslije šest godina i dva mjeseca oslobodili od tiranina", tražeći od njega da o tome odmah obavijesti imperatora Aleksandra I, kako bi im garantovao da će uživati „sva ona preimućstva kao i Crnogorci sa kojima smo se sjedinili".

Da bi sveruskom imperatoru reljefnije prikazao sve bitne okolnosti koje su dovele do skupštine u Dobroti, vladika je u posebnom pismu izložio hronologiju zbivanja koja su bila usmjerena isključivo na to da Crnogorci ostvare svoj vjekovni san: da izađu na more i da spoje državni život sa Bokeljima. Tom prilikom vladika je posebno ukazao na teške bojeve koji su Crnogorci i ovoga puta bili prinuđeni da vode u zauzimanju tvrđave Španjole, što su na zadivljujući način izveli crnogorski prvaci Savo Markov Petrović i Savo Plamenac.

Kad nastupa sila

Vladika nije želio da u spoljnopolitičkim poduhvatima dijeli vlast ni sa kim u Centralnoj komisiji. Nije ni bio siguran da bi se u svim ocjenama neki članovi komisije saglasili s njegovim tumačenjima i potezima. Zbog toga je bez dogovora s većinom članova Komisije početkom decembra 1813 (22. XI / 4. XII 1813) donio odluku da uputi u Glavni stan ruske vojske svog starog diplomatu serdara Sava Plamenca. Skoro istovremeno sa odlaskom vladičina izaslanika iz Boke Kotorske, krenuo je u Glavni stan austrijskog imperatora izaslanik proaustrijske struje u Boki - Petar Luković, s peticijom katoličkih žitelja austrijskom caru s molbom da ova provincija bude priključena Habzburškoj monarhiji.
Dok je Plamenac dugo lutao po Beču, ne naišavši na pravi i dobronamjerni prijem kod ruskog poslanika, dotle je Lukovića odmah primio bečki imperator.
Vladar crnogorski je predosjećao da se nešto opasno plete oko njegovog projekta o sjedinjavanju Crne Gore i Boke Kotorske, ali šta - u to nije mogao sasvim da pronikne. Ipak, crne slutnje natjerale su ga da krajem januara 1814. ponovo sazove crnogorsko-bokešku skupštinu. Na njoj je potvrđen akt o ujedinjenju, koji su odobrila 64 prisutna delegata. Po svoj prilici, po Boki Kotorskoj je vođena propagandna djelatnost protiv Centralne komisije i to je crnogorskog vladara natjeralo da sazove zajedničku skupštinu. Na zasijedanju je prihvaćen i prijedlog da se za vojnog zapovjednika trupa Centralne komisije imenuje izaslanik admirala Čičagova, konjički gardijski kapetan ruske carske garde, kozački pukovnik i major ruske redovne vojske - Nikić.

Uloga majora Nikića

Major Nikić, ličnost koja je izuzetno brzo stekla vladičino povjerenje, imao je posebnu obavezu da crnogorskom vladaru skrene pažnju na neke sumnjive diplomatske radnje ruske diplomatije, o čemu je mogao da bude obaviješten u samom Štabu admirala Čičagova. Ukoliko je išta pouzdano znao o vođenju pregovorima ruske diplomatije, Nikić je mogao vladici da saopšti da stvari ne stoje dobro na diplomatskom planu. Vladika je, inače, sve događaje u Evropi umio da poveže u cjelinu zbivanja, da tačno naznači ulogu i položaj balkanskih oslobodilačkih pokreta u sukobima interesa velikih sila koje su isključivo željele da dominiraju svim zbivanjima od šireg evropskog značaja. On je dobro znao da je priključenje Boke Kotorske Crnoj Gori događaj koji po svom značaju prevazilazi interes jedne male, nastajuće države na Balkanu, što međunarodno-pravnim implikacijama svojih rješenja zadire u interese svih vodećih sila u Evropi, posebno državi Habzburgovaca, čiji se prodor ka Istoku nije dao zamisliti bez ovladavanja, i to potpunog, svim prostorima nekadašnje Mletačke republike. Uostalom, i bez ičijeg povjerljivog saopštenja, vladika je mogao da zapazi koliko je pobjedničkoj Ruskoj carevini bilo stalo da u borbi protiv Napoleona angažuje bečke vladajuće krugove.
- Aleksandar I je smatrao da se bez oslonca na potencijalnog bečkog saveznika ništa efikasno ne može preduzeti u konačnom slamanju Napoleonove snage. Njegova je vojna sila doživjela krah u pohodu na Rusiju, ali vojni potencijali Francuske nijesu bili skrhani. Već sredinom 1813. tajna diplomatija Aleksandra I započela je pregovore s Bečkom monarhijom oko toga da li bi bila spremna da se priključi antinapoleonovskoj koaliciji, pod uslovom da joj se potpuno ustupe i stave pod njezin državni suverenitet Ilirske provincije, u čiji je sastav ulazila i Boka Kotorska. Tada su prihvaćeni uslovi koje je ponudila bečka vlada, pa je, s tim u vezi, u Rajhenbahu 27. VI 1813. potpisana posebna Konvencija, kojom je to pravo zagarantovano. Bečkoj vladi se to činilo malo i veoma međunarodnopravno nesigurno, pa je sa vladom u Petrogradu sklopila i poseban sporazum (9. IX 1813) u Teplicu, čijim su rješenjima potvrđene odredbe Konvencije u Rajhenbahu. Kao što je poznato, sve je to kasnije sankcionisano mirovnim ugovorom u Parizu, krajem maja 1814. godine. Nije moguće da ruske zvanične ličnosti s kojima je vladika Petar I održavao zvaničnu korespodenciju nijesu znale za postojanje klauzula Konvencije u Rajhenbahu i odredbi sporazuma u Teplicu! No, u istoriji vladaju često i paradoksi!

Kriza pomorstva

I pored crnih slutnji koje su ga stalno morile zbog sumnjivog ponašanja austrijskih predstavnika koji su se sa znatnim vojnim snagama pripremali da uđu u Boku Kotorsku i čudnog ponašanja nekih ruskih diplomatskih izaslanika, s kojima je održavao redovnu diplomatsku prepisku, vladika nije mogao pronići u zakulisne diplomatske spletke evropskih dvorova. On je bio svjestan svoje prostorne ograničenosti i nemogućnosti da prati sve radnje od kojih je dalje zavisila sudbina Balkana i Evrope. A da bi na kakav-takav način što više vezao za sebe i svoju politiku većinu stanovništva Boke Kotorske, preduzimao je sistematske korake da održi najbolje odnose sa kotorskim biskupom Markom Antunom Gregurinom. Zbog toga je prisustvovao Tripundanskoj svečanosti u Kotorskoj katedrali.
Za vrijeme vladavine Centralne komisije život je nametao vladičinim saradnicima da rješavaju neke socijalne i pravne probleme s kojima se u Crnoj Gori nijesu susretali. Bliski vladičini saradnici su u većini slučajeva rješavali iskrsle sporove kao da su se s njima susretali decenijama.
Odmah po ulasku crnogorskih vojnika snaga u Boku Kotorsku počela se osjećati ekonomska oskudica. Opšta materijalana nestašica počela je podsticati i tešku krizu pomorstva. A naro je, uglavnom, živio od brodova, pa mu je izuzetno teško padalo da posmatra pomorska plovila vezana za obalu. Narod je u svojim skeptičnim rasuđivanjima počeo posebno da razmišlja o kombinaciji povezivanja s Austrijom, računajući da je ona jedina evropska sila koja bi mu omogućila razvou pomorstva i unapređenje brodarstva. Vladika je želio da se prilagodi novim okolnostima, pa je vješto izbjegavao kategorije iz političke retorike upotrebljavane u doba boravka ruske pomorske eskadre.

Krajem decembra 1813. vladika je obavijestio austrijskog đenerala Tomašića da je na skupštini u Dobroti konstituisana zemaljska vlada nove državne tvorevine, koju su sačinjavale ujedinjena Crna Gora i Boka Kotorska, spremna da se stavi pod pokroviteljstvo tri saveznička dvora. Prema tome, nastavljao je vladika, austrijske trupe ne bi imale nikakve uspostavljene nove države, u kojoj, inače, „vlada mir i tišina".

Vladika u Kotoru

Dok je vladičino ratovanje tokom 1806-1807. bilo krunisano brojnim blistavim pobjedama protiv najmoćnije i najmodernije evropske armije, njegov pokušaj da 1813-1814. ponovi takav uspjeh protiv Austrijske carevine nije mogao biti ostvaren. Pokazalo se čak da vladičina vojska nije bila u stanju da uspješno osvaja utvrđene gradove kakav je bio Kotor, s njegovom tvrđavom. Pokušaj da se komandant francuskih trupa u Kotoru, đeneral Gotje prinudi na predaju nije urodio rezultatom koji je očekivao vladika. Pošto su iz Kotora neopaženo od crnogorskih predstraža izašli oficiri i vojnici hrvatske nacionalnosti i predali se Brunaciju, francuski đeneral je izašao sa svojim trupama, takođe neopažen od vladičinih straža i predao se britanskim pomorskim snagama 2. XII 1813/4. i 1814. Tako su crnogorske snage ušle u Kotor tek sredinom januara 1814.
Vladika je u Kotoru postavio nevelik garnizon, a ulogu „višeg oficira" povjerio Vuku Radonjiću, kao i Vićencu Lovrenčiću, dok je za glavnog zapovjednika grada imenovao B. Zambarina. Ubrzo poslije toga i vladika se iz Dobrote preselio u Kotor sa svojim Glavnim stanom.
Početak 1814. donio je zloslutne predznake. Već na početku januara vladika je bio prinuđen da upozori komandante austrijskih vojnih odreda koji su se kretali ka Boki Kotorskoj da zaustave pokrete, jer je u provinciji vaspostavljena regularna i izvorna vlast, te ne postoji nikakva potreba za angažovanjem novih vojnih snaga. Sredinom janura (4 / 16. I 1814) vladika je uputio identičnu peticiju za tri saveznička dvora, u kojoj je takođe naglašavao da je u provinciji vaspostavljena zakonita na demokratski način izabrana vlast. A krajem mjeseca obavijestio je ruskog poslanika u Beču Štakleberga da upozna savezničke dvorove sa rezultatima ostvarenim poslije skupštine u Dobroti.

Stiže Milutinović

Dok se u Kotoru i u čitavoj Boki Kotorskoj osjećalo da se pripremaju ozbiljni događaji, austrijski đeneral Milutinović je iz okoline Dubrovnika krenuo ka Herceg Novom, pošto je prethodno od britanskog pomorskog kapetana dobio podrobna obavještenja o tome kako teku stvari u Boki Kotorskoj. Po dolasku u okolini Herceg Novog bio je od crnogorskog zapovjednika Đ. Vojinovića upozoren da bi svaki pokušaj da s trupama pokuša da uđe u Boku izazvao krvoproliće, Milutinović je zaustavio trupe u Toploj, a sam krenuo u vladičin Glavni stan u Kotoru. Tamo se uvjerio da je za otpor austrijskim snagama ne samo vojni zapovjendik Herceg Novog Đ. Vojnović, već i vladika i većina članova Centralne komisije.
Događaji u Boki Kotorskoj tekli su brzinom koju vladika nije ni mogao naslutiti u onim trenucima kad je donosio odluku da s vojskom posjedne bokešku provinciju. Vjerovanto ga je to i natjeralo da krajem januara pripremi i održi, ponovo u Dobroti, novu skupštinu. Tada su svi vladičini pristalice vjerovali da neće biti napušteni od Rusije, mada se u provinciji rasplamsavala politička borba između rusofila i austrofila. Svi upućeniji posmatrači su mogli zapaziti da austrofili dobijaju veliku podršku sa strane.
Na ovom drugom zasjedanju Centralne komisije donesena je odluka da se austrijski major Dabović protjera iz Boke Kotorske zbog toga, kako je ustanovljeno, što je vodio kampanju protiv vladike. No, major Dabović je i poslije ove odluke ostao i dalje u Boki Kotorskoj, iz čega se jasno vidi da Centralna komisija nije imala vlast da sprovede u život ovakav zaključak. Tada se javno govorilo da se vrše pripreme za ustanak protiv Crnogoraca. Vladika je očevidno potcjenjivao ova obavještenja. Smatrao je vjerovatno da ona proističu iz krugova bliskih Brunaciju i Daboviću. Možda je na vladiku uticao i major Nikić da tako otvoreno potcijeni opasnost koju su predstavljali Dabović i Brunaci.
Sve je to uticalo na crnogorskog vladara da krajem januara uputi u Beč i drugog izaslanika. Ovoga puta izbor je pao na Ivana Špadijera. Sredinom februara vladičin izaslanik je krenuo na put, a tek sredinom marta je bio u Trstu. Pored pismenih dokumenata, Špadijer je trebalo i „usmeno" da obavijesti ruskog izaslanika Štakleberga o teškom položaju u koji je zapala Crna Gora i Boka Kotorska. U narodu su se sve više učvršćivale političke struje, od kojih je samo jedna bila za vladiku. Njezino raspoloženje najbolje je izrazio Đ. Vojinović u pismu ruskom ambasadoru u Beču Štaklebergu (iz februara 1814) riječima: „Žitelji ovdašnje provincije zajedno s Crnom Gorom riješili su se prije umrijeti, nego da padnu pod vlast bilo koje druge države". Ukoliko bi se, i pored toga očekivanja i desilo da potpadnu pod vlast neke druge države, osim Rusije, Bokelji bi bili spremni da se svi „presele u Rusiju".
Dok je tako raspoloženje vladičinih pristalica šireno po Boki, dotle je đeneral Milutinović stalno prijetio žiteljima Boke, nagovještavajući čak i blokadu zaliva. Za to vrijeme ruski major Nikić je širio borbeni duh kod naroda, pripremajući se, kao glavni zapovjednik oružanih snaga Komisije, za odbranu od eventualnog ulaska austrijskih trupa. Bilo je očevidno da se vladika sprema za otpor oružanim sredstvima. To je postalo jasno kad je krajem marta uputio austrijskom đeneralu Milutinoviću poruku (7/19, III 1814) da će Boku Kotorsku braniti „do potonje kapi krvi".
Na tu vladičinu energičnu izjavu odgovorio je Milutinović jednim memorandumom kojim je želio da ospori vladičin međunarodnopravni legitimitet u Boki. On je u svom pismu osporio vladičino pravo, ističući da je vladika od Crne Gore i Boke Kotorske stvorio navodno jednu državu samo da bi u njoj postao „šef", izražavajući spremnost svoje vlade da Boku stavi pod svoj suverenitet. Milutinović nije tada želio da vladiku obavještava o odredbama dva međunarodna ugovora na kojima je Austrija temeljila svoje pravo na Boku. On je samo vladiku upozoravao da će izvršiti svaku naredbu međunarodnih ugovora koje tri savezničke sile proklamuju.

Slamka među vihorove

Dok se vladika, uz oslonac na svoja tada dva najpouzdanija saradnika, Đorđija Vojinovića i majora Nikića, pripremao za otpor eventualnom pokušaju austrijskih trupa da uđu u Boku, dotle je vladičin izaslanik Savo

Plamenac doživljavao odiseju, sličnu onoj koju je preživio 1803, lutajući od Beča, do Troa i Pariza i potom opet do Beča. Očekujući da će ga primiti ruski imperator ili neko od njegovih najbližih saradnika, crnogorski serdar je od službenih lica stalno usmjeravan od jednog štaba do drugog. Čak nije bio obaviješten da je sveruski imperator, dok je još boravio u Parizu, početkom juna 1814. (20. X / 1. XII 1814), potpisao pismenu poruku za vladiku Petra I, preporučujući mu da u opštem interesu napusti gradove Boke Kotorske i dozvoli austrijskim trupama da uđu u njih. Vladika nije dobio imperatorovu poruku na vrijeme. Ubrzo zatim đeneral Milutinović je poslao poruku žiteljima Boke da se, shodno odluci monarha ruskog i austrijskog, ne zavaravaju iluzijama, već da dopuste ulazak austrijske vojske u svoju provinciju.
Sredinom juna 1814. započeo je pohod austrijskih trupa u Boku Kotorsku. Ukupne snage angažovane za ovakvu svrhu brojale su oko 30.000 oficira i vojnika, praćene sa 40 brodova. Već 7/20. VI 1814. njihova prethodnica stigla je pod zidine Herceg Novog. Jedan dio austrijskih trupa kretao se morskim putem prema Budvi, sa ciljem da što prije posjedne Sveti Stefan i Budvu.
Neposredno prije pohoda austrijski đeneral Milutinović je poslao Bokeljima proglas, ističući da oni navodno predstavljaju narod koji je ostao da „stenje pod pritiskom teške anarhije". Stoga im je strogo poručio da će svaki žitelj provincije koji se poslije ulaska austrijskih trupa nađe s oružjem biti smatran „neprijateljem javnog mira", da će se takođe smatrati protivnikom „velikih sjedinjenih država i postupaće se sa takvijem po zakonu".
Krajem juna vladika mu je poslao poruku, upozoravajući ga u njoj na „rđave rezultate" koji takav postupak austrijske vojske može proizvesti. Da bi svojoj preporuci dao što snažniju ubjedljivost, vladika ga je obavijestio da, osim Crnogoraca, koji se već koncentrišu da brane svoju zemlju, njima priključuju i „mnogi vjerni Bokelji", u skladu sa političkim načelima, usvojenim na zasijedanjima u Dobroti.

Ipak otpor

Mimo očekivanja, austrijske trupe su naišle na otpor. Pošto se na Novskoj tvrđavi nalazio jedan neveliki odred, kao predstraža, nije bilo nikakvih izgleda za ozbiljniji sukob, pa se crnogorska predstraža povukla. Austrijske trupe se nijesu zadržavale. One su, pošto su ostavile jedan bataljon u Novome, krenule u gonjenje protivnika. Tako je na pravcu Herceg Novi - Kotor započeo sudar brojno neravnopravnih vojnih snaga. Taj se sukob nije mogao dugo voditi i pored čvrste riješenosti crnogorsko-bokeških trupa da bez krvi ne ustupaju svoju zemlju. Izgledi za duži otpor nijesu bili ama baš nikakvi, pošto su Austrijanci započeli operacije i iz pravca Sveti Stefan-Budva.
Otpor crnogorsko-bokeških snaga na glavnom pravcu austrijskog udara bio bi vjerovatno i uporniji i snažniji da branioci nijesu bili prinuđeni da se izlažu ubistvenoj kartečnoj vatri austrijske artiljerije sa brodova. Najžešću odbranu pružile su crnogorsko-bokeške snage na samom prilazu Kotoru. Tu se jedan nevelik odred od 300 Crnogoraca i Bokelja odupirao čitava dva dana, ali je na kraju bio prinuđen da, pretrpjevši gubitke od pedesetak mrtvih, ranjenih i zarobljenih, napusti položaje. Na bojištu je ostao i serdar Đurašković.
Pošto je vidio da je dalji otpor iluzoran, vladika je 11/23. XI 1814. prihvatio pregovore. Ugovor o prekidu neprijateljstva i predaji Kotora i čitave provincije potpisali su u ime Crne Gore guvernadur Vuko Radonjić i grof Zanović (10/22. XI 1814), dok je austrijsku stranu predstavljao kapetan Voter.
Austrijske snage koje su iz pravca Budve trebalo da djeluju ka Kotoru nijesu bile takve sreće. Te snage, u jačini od 300 vojnika i oficira, čim su se iskrcale bile su zarobljene, ali su poslije potpisivanja ugovora o prekidu neprijateljstva bile puštene.

Gubi se vjera

Vladika Petar I je sve svoje glavne političko-strateške kombinacije bio podredio osnovnoj želji da Crna Gora ostvari osnovni cilj svoje nacionalne politike- ujedinjenje Crne Gore i Boke Kotorske. Kad mu je na skupštini u Dobroti u oktobru 1813. pošlo, iako s mukom, da formalno-pravno postigne dogovor koji je lako mogao da posluži kao pravna osnova za ujedinjenje, očekivao je da će to iz osnova promijeniti sudbinu zemlje, poslužiti kao osnova za izgradnju države, koja bi svoju snagu, svoj ekonomski *raison de etre*, svoju međunarodno-pravnu poziciju i svoje nacionalno-političke mogućnosti udvostručila. Kad se krajem juna 1814. uvjerio da je to sve dovedeno u pitanje, shvatio je da se ponovo mora vratiti pojmovima i kategorijama sa kraja XVIII stoljeća, kad je udarao državno-pravne temelje svojoj zemlji. Sve je odjedanput kod njega razoreno. Oduševljenje s kojim je sam i sa svojim narodom ušao u realizaciju plana o ujedinjenju sa Bokom, odjednom je počelo da ustupa mjesto očajanju. Narod Crne Gore, a dobrim dijelom i narod Boke Kotorske, počeo je da gubi vjeru u Rusiju, da okrivljuje vladiku za sve nedaće koje je doživio u toku prve i prvih godina druge decenije stoljeća u koje je bio zakoračio.
Neposredno po zaključenju sporazuma s austrijskom komandom o predaji Kotora i Boke Kotorske austrijskim trupama, vladika Petar I je sa svojim Glavnim stanom napustio Kotor i krenuo za Stanjeviće (11/23. XI 1814) U svojoj nekadašnjoj rezidenciji, u kojoj su donesene istorijske odluke, vladiku je posjetio major Nikić i detaljno ga obavijestio o nekim zbivanjima od značaja za dalje odnose Crne Gore s vlastima Monarhije. Zaprepašćeni vijestima o ponašanju austrijskih trupa, Crnogorci su počeli da iskazuju spremnost da se ponovo late oružja, u slučaju da se predstavnici vlasti Monarhije budu ponašali kao što su činili neposredno po ulasku u grad Kotor. Vladika je odmah obavijestio svoje žitelje da „svako ima stajati s mirom", vjerujući da austrijske trupe nemaju ovlašćenje da idu na tako ozbiljno pogoršanje odnosa sa Crnom Gorom.
Događaji koji su se tako nepovoljno okončali po Crnu Goru sredinom 1814. natjerali su vladiku Petra I na najteže razmišljanje. Tražio je izlaz, a njega nije bilo. A što je najteže, njegov „narodni deputat", serdar Savo Plamenac se nije bio povratio iz svoje misije kod ruskog imperatora. Da bi na neki način ruskoj diplomatiji stavio do znanja da nju okrivljuje za sudbinu Crne Gore, vladika je ubrzo po dolasku na Stanjeviće uputio jedno pismo ruskom poslaniku na Porti, Italinskom. U njemu je, iznoseći istorijat ruskocrnogorskih odnosa od samog početka novog stoljeća, bez okolišenja i veoma jasno optužio petrogradski kabinet zbog toga što je svojom politikom doveo Crnu Goru i njega kao vladara do „krajnje propasti".

Odgovor na pismo

Tek sredinom septembra 1814. (10/22. XII) stigao je u Crnu Goru vladičin izaslanik serdar Savo Plamenac s zapečaćenim pismom imperatora Aleksadnra I od 20. X/ 1. XI 1814. godine. O osnovnom saržaju toga pisma vladika je već bio obaviješten.
Crnogorski gospodar se dugo borio sa samim sobom, šta da radi i kako da odgovori sveruskom imperatoru. Na to ga je natjerao sadržaj carevog pisma, ali i usmena obavještenja crnogorskog serdara i prvog vladičinog diplomate Sava Plamenca. A, zaista je i teško bilo na pravi način reagovati zbog postupka ruske diplomatije prema zvaničnom izaslaniku jedne suverene zemlje i jednog suverenog naroda, koga su zvanični predstavnici carske diplomatske kancelarije i Glavnog stana ruskog vladara držali punih sedam mjeseci bez odgovora na jasno i precizno postavljenja pitanja u vladičnim peticijama.
Tek kad je prešao iz Stanjevića na Cetinje, sročio je svoje istorijsko pismo Aleksandru I (26. IX / 8. X 1814). Osnovna politička misao iznesena u tom dokumentu zaslužuje da se navede onako kako stoji u originalu: *„Crnogorski narod, čuvši iz najvišeg rješenja Vašeg imperatorskog veličanstva da je susjedna nam Bokeljska provincija ustupljena Austriji, izgubio je svaku nadu koju je iz drevnih vremena polagao u Rusiju i okrivljuje mene za svoju nesreću".* Ovo je drugi put za nepunih deset godina da vladika Petar I sveruskom imperatoru direktno izriče sud takvog karaktera da ga vrijeme nije ni u čemu korigovalo, već ga je samo dopunilo na način kako to ono samo može i umije. Iz vladičinog pisma je govorilo čitavo jedno stoljeće crnogorske istorije. Uzalud je crnogorski vladar podsjećao sveruskog samodršca na istorijsku činjenicu da je crnogorski narod „još od 1711, pod mitropolitima iz kuće Petrovića: Danilom, Savom i Vasilijem" i „od mene samoga" vazda bio gotovo da svojom krvlju iskaže „nepokolebljivu odanost" Rusiji, zbog čega je „mnogo puta stradao". Vladika je, i pak, zadržao istorijski zračak nade u moćnu imperiju, znajući da jedino od nje može i očekivati podršku, pa zaključuje: „Ja i sada, usred najtežih okolnosti, ostajem u nepokolebljivoj vjernosti Svetom Vašem prijestolu". Nastavljajući u ovom smislu da iskazuje svoju nadu u Rusiju i njezin prijesto, vladika je vjerovatno sažeo i dio razgovora koji je neposredno prije toga vodio sa svojim prijateljem i suborcem, majorom ruske vojske Nikićem. Taj razgovor vladike Petra I i njegovih najbližih saradnika s Nikićem vođen je u junu 1814. godine u Stanjevićima. Tada je neočekivano pokrenuta rasprava o jednom istorijskom projektu koji izražava najveću tragiku Crne Gore i crnogorskog naroda, doživljenu na samom početku druge decenije devetnaestog stoljeća. Naime, tada su vladika i njegovi saradnici ovlastili Nikića da kod ruskog poslanika u Beču pokrene razgovor o preseljenju čitavog crnogorskog naroda u Rusiju.

Plan za preseljenje

Stariji pisci nijesu izveli odgovarajuće zaključke iz nekih vladičinih pisama o planu za potpuno preseljenje Crnogoraca u Rusiju. A taj prijedlog je vladika zvanično pokrenuo upravo u pismu upućenom imperatoru Aleksandru I još 26. IX / 8. X 1814, dok je Nikić bio ovlašćen da zvaničnim ruskim diplomatskim predstavnicima o tome dade pobliža obavještenja. U tom pismu vladika je zahtijevao "sa suzama u očima" u ime "cijeloga mog naroda molim Vaše imperatorsko Veličanstvo da nas primi u broj svojih podanika, jer mi u ovom položaju ni na koji način ne možemo više živjeti". Zahtjev ovakve vrste stavio je vladiku Petra I u red vladara koji su došli do saznanja da dalji opstanak crnogorskom reljefu nije moguć. To je zaista najtragičnije saznanje do koga je došao vladar njegovog istorijskog formata.
Major Nikić je, ispunjavajući obaveze preuzete prilikom oproštajne posjete crnogorskom vladaru, započeo razgovor s ruskim ambasadorom u Beču o preseljavanju crnogorskog naroda u Rusiju. Nije moguće rekonstruisati tok razgovora Nikić - Tatiščev, ali je suština tih pregovora izložena u Tatiščevljevom izvještaju imperatoru od 14/26. IX 1815. godine.
Na osnovu podataka dobijenih od majora Nikića, Tatiščev je stavio plan za seobu Crnogoraca u Rusiju. Po mišljenju Tatiščeva, Crnogorci su od davnina izražavali želju da postanu podanici Ruskog carstva. Još na samom početku stoljeća, carska vlada je razmatrala takav prijedlog i saglasila se s njim pod uslovom da se seoba obavi ne odjednom već u etapama, s tim da preseljenici podnesu glavni dio troškova seobe. Pošto su se otada prilike bitno izmijenile, carska vlada je smatrala da novi prijedlog o preseljenju crnogorskog naroda treba razmotriti sa tri gledišta:
1. seoba bi bila korisna za Rusiju,
2. koji rejon Imperije treba uzeti u obzir za naseljavanje Crnogoraca i
3. na koji bi način trebalo organizovati tako masovno preseljavanje.

Argumenti Tatirščeva

U želji da svojoj vladi predloži najdjelotvornije rješenje u vezi sa vladičinim prijedlogom o preseljenju crnogorskog naroda, Tatiščev je pošao od dobro poznatih istorijskih činjenica da su Crnogorci u toku čitavog jednog stoljeća pokazali Evropi da su spremni da se žrtvuju u ratovima na strani Rusije, što su posebno potvrdili kad su započeli da ratuju protiv najmoćnije armije ondašnje Evrope 1806 - 1807. Ističući ovu činjenicu, Tatiščev je mogao navesti mnogo podataka koji su potvrđivali opšteprihvaćeno uvjerenje da su Crnogorci u ratu s Napoleonovim trupama pokazali veliki uspjeh. Samom Tatiščevu promaklo je iz vida i to da je jedan manji broj Crnogoraca iz porodica koje su se preselile u Rusiju 1804. učestvovao u odbrani Moskve, vidio „požar" drevne ruske prijestonice 1812, sa ruskim trupama uzeo učešće u mnogim velikim bitkama, vođenim protiv Napoleonove vojske 1813. i 1814. a neki su od njih, u sastavu ruskih jedinica, i prošetali širokim bulevarima Pariza 1814.
Tatiščev je bio prvi ruski zvanični predstavnik koji je o prijedlogu za preseljenje Crnogoraca u Rusiju pokušao da se izjasni, ocjenjujući ga iz više aspekata. Polazeći od fakta da su Crnogorci „stiješnjeni" između Otomanske imperije i Austrijske monarhije, Tatiščev je, ističući njihovo dostojanstveno ponašanje i spremnost da čuvaju svoju slobodu, ipak bio prinuđen da istakne da je njihov položaj „bijedan", što, na kraju, pokazuje da je njihov demografski priraštaj stagnirao za posljednjih pola stoljeća. A kad se uzme u obzir da su tri velike evropske sile, dodjeljujući Austriji sve bokokotorske gradove, stvorile kod Crnogoraca takvu mržnju i podozrenje prema velikom susjedu, iz toga se lako može izroditi nov sukob, što bi život tih dostojanstvenih brđana dovelo u bezizlazan položaj. To je, po nahođenju Tatiščeva, i ništa drugo, natjeralo crnogorskog vladara da u ime 20.000 crnogorskih porodica zatraži odobrenje za seobu u Rusiju, smatrajući da je to u datom istorijskom trenutku jedini spas. Tatiščev je, poslije zaista dubokog proučavanja, i

preporučio carskoj vladi da prijedlog uzme u ozbiljno razmatranje.

Sačuvati što se može

Zauzevši se za prijedlog vladike Petra I i za razloge koje je svojedobno, po dolasku u Beč naveo i major Nikić, Tatiščev je smatrao da treba odrediti teritoriju za naseljavanje Crnogoraca, a to je prostor između Dnjepra, Sitohe i Buga, pored ostalog i zbog toga što je to oblast najbliža Crnoj Gori. A za pravac za dolazak preseljenika trebalo je, po Tatiščevljevim preporukama,odrediti pravac preko Dalmacije i južne Ugarske. Tatiščev je preporučio vladi da se na status crnogorskih preseljenika mogu „primijeniti" „pravila i uredbe po kojima se upravlja Grebenskim Kozacima". A što se tiče položaja crnogorskog vladara i vladike Petra I Petroviće Njegoša, Tatiščev je preporučio da se njegov status mora uvažavati, u prvom redu zbog „teokratskih navika" samih Crnogoraca, a on je i ličnost čije se dostojanstvo mora poštovati.
Zalažući se za prihvatanje prijedloga o preseljenju crnogorskog naroda u Rusiju, Tatiščev je smatrao da bi se ovim preseljenjem pribavio nov „sjaj" skiptru imperatora Aleksandra I, jer bi se omogućilo da se jedna vitalna „grana slovenskog naroda" preseli u gostoljubivu rusku zemlju, gdje bi joj se omogućio svaki napredak i, prije svega, siguran opstanak.
Tatiščevljeve kombinacije su ostale nepoznate vladici Petru I. To ga je navelo da u toku čitave 1815. i dalje izražava nade da će ruska vlada i njezin imperator ipak uzeti u obzir njegov zahtjev. Pod sam kraj godine ponovo je uputio jednog svog izaslanika da insistira na tome da bi se Crnoj Gori makar dao jedan „port" i „u ovo more" dodijelio. Pod sam kraj godine (18/30. XII 1815) ponovo je poslao uznemirujući apel ruskom vladaru, upozoravajući ga na fakat da se „u ovim kamenitim gorama" ne može dalje živjeti, već se mora „ili umrijeti od gladi, ili se na vječno raseliti u inoplemene države".
Posljednji pokušaj učinio je vladika sredinom sljedeće (1816) godine, kad se ponovo obratio pismom svom starom poznaniku, ratnom drugu i prijatelju majoru Nikiću, moleći ga da iskoristi svoje veze i da se raspita ima li osnova za nadu, „jerbo je izvjesno da ovi narod ni pod kakvim vidom ne može ovako", „sa svih strana zatvoren i utiješnjen", uvjeren da živi „pod pokroviteljstvom rosijskim", ali „bez svake pomoći rosijske".

VIII
OD BEČKOG KONGRESA DO GRČKOG USTANKA 1815 - 1821.

Bečki kongres je ostao upamćen i po shvatanju vodećih sila učesnica da treba spriječiti širenje nacionalno-revolucionarnih pokreta svuda gdje se pojave, tako da je istoriji Evrope poznat najviše po tome što je na njemu proglašeno načelo legitimizma kao osnovni princip međudržavne politike. Radi ostvarivanja tog osnovnog cilja osnovan je Sveti savez, čiji je glavni oslonac bio Aleksandar I. Sam tekst dokumenta o osnivanju Svetog saveza potpisan je u septembru 1815. Taj je tekst trebalo da označi nesalomljivo jedinstvo evropskih velikih država u svim osnovnim pitanjima politike u Evropi. Mada britanska vlada nije bila član Svetog saveza - podržala ga je. Politiku Svetog saveza odmah su potvrdili međunarodni ugovori što su sljedovali iza kongresa (u Ahenu, Trpolju, Ljubljani i Veroni).
Zapadne države nijesu skrivale strahovanje od toga da bi Rusija mogla da iskoristi prestiž dobijen u ratu protiv Napoleona kako bi osigurala svoje pozicije na Istoku. Iako se o Istočnom pitanju nije raspravljalo, na tribinama Bečkog kongresa, osjećalo se da će ono i dalje da zaokuplja pažnju svih sila učesnica. Zbog toga su zapadne države bile jedinstvene u gledištima da ne dopuste da se oživljavaju bilo kakve rasprave sračunate na slabljenje pozicija Otomanske imperije. U tom smislu je bila zapažena Meternihova uloga. Njemu je odgovaralo da ne remeti svoje odnose s ruskim imperatorom, ali je, prije svega, nastojao da usaglašava politiku svoje vlade s pogledima britanskog turkofilskog kabineta. Naporedo s tim, stalno je nastojao da ubijedi otomansku vladu u iskrenost bečkog kabineta da se po svaku cijenu sačuva cjelokupnost turske teritorije, prije svega od pretenzija njenog ekspanzivnog sjevernog susjeda. On je stalno isticao da se nekadašnja francuska dominacija u Evropi ne smije zamijeniti ruskom.

Rusija pod pritiskom

Tako je neformalna koalicija Engleske, Francuske i Austrije, povezana zajedničkim interesima za uspostavljanje stabilnijih prilika na Istoku, a, prije svega, za očuvanje interesa Otomanske imperije, prinudila i Rusiju da izvuče pragmatične zaključke iz toga da su zapadne sile potpuno jedinstvene u sprečavanju ruske ekspanzije na Istok. Ruska vlada je počela da se koleba, željna da po svaku cijenu sačuva ako ništa drugo a ono barem dotadašnji uticaj u nekim područjima Istoka, mada je jedinstveni front zapadnih sila bio zastrašujući činilac. Na takvu politiku petrogradsku vladu gurala je grčka politička emigracija, a posebno Kapodistarija, političar koji je još u oktobru 1814. sastavio čuveni referat o Republici Jonskih ostrva.
I vlada Bečke monarhije pokazivala je interesovanje prema strujanjima grčkih političkih grupacija, računajući da bi takvo aktivno političko angažovanje u stvarima Jonskih ostrva moglo da donese neke koristi. Svima je bilo jasno da je takvo interesovanje Beča pretenciozno u okolnostima kad je protektorat nad ovim strategijski važnim područjem na kraju pripao Engleskoj, dok je Rusija zastupala gledište o uspostavljanju nezavisne države od nekadašnje Republike.
Još u toku održavanja Bečkog kongresa ruska vlada je uvidjela da je gotovo nemoguće da sačuva sve one pozicije koje je imala uoči kongresa. Ostalo joj je jedino da razmišlja o tome da sačini prijedlog jedne note (za sve učesnike) „o položaju hrišćanskih naroda u Turskoj", za koje je traženo pokroviteljstvo čitave Evrope. I pored koncesije koju je davao sadržaj note - ovaj dokumenat nije ni stavljen na raspravu u Kongresu. Umjesto toga, predstavnici vlade u Petrogradu bili su na Kongresu prinuđeni da prihvate preliminarne pregovore za prijem Turske u zajednicu evropskih naroda. Ruskoj vladi je ostalo jedino da zahtijeva dosljedno ispunjavanje Bukureškog mira od strane otomanske vlade.
U takvim instorijskim okolnostima, za delegaciju Rusije na Kongresu nije bilo realno da očekuje da bi bilo kakvo pokretanje crnogorskog pitanja prihvatila bilo koja od učesnika mirovnog dogovora. Vladici Petru I, kad je realnije razmislio o toku evropskih diplomatsko-političkih kretanja, postalo je jasno da nekada relativno čvrsta antinapoleonovska koalicija postaje sve više labav savez, spreman samo da se zaštiti od zahtjeva Petrograda. Vladika je odmah procijenio da je takva koalicija odobrila austrijsku prevlast na Jadranu. U

takvim istorijskim uslovima crnogorskom vladaru je jedino ostalo da svoj državno-strateški program sužava, da se jedino stara o tome da sačuva ono što se moralo i moglo sačuvati. Trebalo je održati državnu ideju, nastalu i čvrsto razrađenu pod sam kraj XVIII stoljeća, ojačanu posebno na području podlovćenske Crne Gore, Bjelopavlića i Pipera, Rovaca i Morače. Narod je to osjetio i vladici pružio, koliko je to moglo da se sprovede, punu podršku, ne smećući s uma ni jako izraženu želju kod čitavog vodećeg crnogorskog starješinskog sloja da se zadrži do tada stečeni uticaj u plemenskoj zoni Drobnjaka i Uskoka, Bratonožića, jednog dijela Kuča i Vasojevića.

(Ne)prilike na granici

Teško je bilo sprovesti u život vladičinu osnovnu političko-stratešku koncepciju da se u narodu sačuva tradicija o državno-pravnim radnjama i procesima koji su Crnu Goru predstavljali pred susjedima kao zajednicu u kojoj je snažan državnopravni duh i državna svijest. Očekujući rješenja iz Petrograda na njegovu molbu o preseljenju čitave Crne Gore, a pritisnut grubim ponašanjem nekih austrijskih komandanata kojima je bio cilj da uspostave na bivšoj crnogorsko-austrijskoj i crnogorsko-francuskoj granici što čvršći koridor, pod apsolutnom kontrolom austrijskih pograničnih snaga, vladika je stalno apelovao na svoje saradnike da ne daju povoda austrijskim vlastima da eventualno upotrebljavaju silu na granici. Čim je saznao za incident koji se početkom avgusta odigrao u rejonu Mirca, poslao je upozorenje starješinama Crne Gore, okupljenim na saboru u Majstorima, s čvrstom preporukom da nikoga ne diraju i savjetovao „ni da grke riječi nikome ne rečete". Vladici je bio potreban mir na granici prema velikom susjedu, pa je od svakog žitelja Crne Gore zahtijevao poštovanje reda i zakona. To je djelovalo i na austrijske vlasti. I one su pokazivale uzdržanost. Kad je osjetio da njegove riječi nailaze na odjek, vladika je nastavio da apeluje na svoje sunarodnike, moleći ih da „nikome štete i pakosti ne činite", jer bi, kako je to vladika tumačio - pala sva „krivica i početka od zla na vas".
Iako su mu pristizala povoljna obavještenja o opštoj spremnosti da ga prati i podržava u nevolji koja je bila pala na narod, vladika je znao da siromašni svijet, pritisnut svakojakom bijedom, lako mijenja i mišljenje i ponašanje, a što je najgore, to je ponekad činio neočekivano i vrlo brzo. Zbog velike neizvjesnosti razvoja politike na sumornoj crnogorsko-austrijskoj granici, vladika je zakazao sabor na Lovćenu za 30. VII / 11. VIII, na koji su bili pozvani svi glavari i starješine sve Katunske i riječke nahije. Na saboru su usvojena dva zaključka: 1. „da želimo i hoćemo s naše strane sodržati i sohraniti svaku susjedsku mirnoću i tišinu", „sa svom Bokeljskom provincijom, kako bude s njihove strane sohranjeno isto" i 2. svakoga „samovoljnoga zlođeja" ili „bivalca" „kastigati najstrožijim načinom". Riješeno je da svaki narodni starješina, koji bi narušio ovakva rješenja, treba da bude podvrgnut „globi".

Čovjek opsjednut mržnjom

Đeneral Milutinović koji je s pažnjom i znatiželjom očekivao rješenja sa skupštine na Lovćenu, nije bio zadovoljan njezinim odlukama. Kao osvjedočeni protivnik Crne Gore, nije bio slučajno izabran za prvog komandanta austrijske okupacione vlasti. Kao Srbin iz Hrvatske, brzo je sticao karijeru u vojnoj hijerarhiji Monarhije. Nije bio nesposoban oficir, a u odnosu na vladiku bio je duhovno inferioran i to osjećanje nije mogao da prikrije bahatim ponašanjem. U svojim političko-strateškim gledanjima trudio se da ne preduzima ni jedan korak koji je mogao da osigura bilo kakav napredak Crnoj Gori. Zanimljivo je da je vladici stavio do znanja da njegova zemlja nije mnogo zainteresovana za održavanje trgovačkog prometa s Crnom Gorom. Tu apsurdnu tvrdnju mogao je da izrazi samo čovjek koji je bio opsjednut mržnjom.
Konvencija, što je tada postignuta, za koju se drži da je Milutinovićevo djelo, nazvana je:
„Izjašnjenje crnogorskog praviteljstva i narodnijeh poglavara, u ime svoje i naroda, kako će se vladati prema podanicima austrijske države".
Tekst je imao devet članova, a njegov autor je nesumnjivo bio sam đeneral Milutinović. Ovaj zanimljivi tekst prvo je publikovao M. Dragović u „Glasniku SUD", a zatim ga je preštampao V. Đorđević, a na osnovu oba izdanja preuzela ga je i I. Petrovićeva, dok je Vuksan dao kritički osvrt na tekst sva tri izdavača.

Ni spokoja ni hljeba

Pošto je temeljno razmotrila tekst Milutinovićevog "Izjašnjenja", skupština na Lovćenu je donijela jednodušan zaključak, da ovaj dokument predstavlja grub pokušaj miješanja u unutrašnji život jedne suverene države, o čemu predstavnici crnogorske zemaljske vlasti nijesu željeli da vode dijalog bilo s kim.
O odluci skupštine na Lovćenu izvještena je Vlada u Beču, pa su iz prijestonice pristigla uputstva da se ne propušta nijedna prilika, da se nastave razgovori sa crnogorskim Vladikom i vladarem.
Dok je između vladike i austrijskih đenerala vođen mali rat nerava, crnogorski zemaljski poglavar uporno je nastojao da kod austrijskih vvlasti stvori utisak da je Crna Gora zemlja reda i zakona. Nije bilo nimalo teško uočiti takvo vladičino nastojanje, pa su vlastio iz Kotora i dalje sistematski pokušavale da na geanici prema Crnoj Gori stvore nestabilno stanje, da kod neupućenijih posmatrača ostave utisak da je vladičina država zemlja bez nereda i bezakonja. Austrijske vlasti nijesu prezale ni od toga da vrbuju crnogorske mladiće iz pograničnih plemena za austrijsku vojsku. Crnogorski gospodar se našao na muci; kako suzbiti ove opasne vlasti Monarhije. Osim toga, mimo običaja ustanovljenog od davnina, vlasti Monarhije su često donosile jednostrane odluke o zatvaranju državne granice. Od svih vidova pritiska - to je bio najteži i najnepodnošljiviji. Početkom oktobra 1814. vladika je, u nadi da će mirnim sredstvima ostvariti cilj u pregovorima s austrijskim đeneralima, uputio serdara Sava Plamenca na razgovore sa đeneralom Milutinovićem.Mada vladičinom izaslaniku nije pošlo za rukom da se susretne sa austrijskim komandantom, odnosi su se nešto smirili poslije ove posjete. Izgledalo je naročito poslije dolaska u Kotor barona Loja i njegovog preuzimanja dužnosti vojnog zapoovjednika Kotora, da će stvari krenuti novim smjerom. Prilike su se komplikovale pošto su Auistrijanci počeli da se interesuju za položaj manastira Maine i Stanjevići.

Stari i novi sporovi

Spoljnopolitičke teškoće u koje je zapadala vladičina vlast udvostručene su početkom sljedeće (1815) godine, kad su na Cetinje prispjela obavještenja da se Turci spremaju da udare na Grahovljane, Župljane i Drobnjake. Ubrzo zatim sastali su se u Ostrogu predstvnici Pješivaca i Bjelopavlića radi dogovora o tome šta da se radi u cilju zaštite ugroženih susjednih plemena. Predstvnici ovih plemena slali su zahtjev da ih Crna Gora uzme pod zaštitu, ističući da je prošlo dvadeset i pet godina od kada su prebjegli pod vladičino pokroviteljstvo. Vladika je odmah poslije toga poslao pismeno upozorenje Ali-Paši i Derviš-Paši Redžepagiću da se uzdrže od udara na brđanska plemena, čiji se žitelji samo bune protiv lokalnih zulumćara. Vladičina pismena upozorenja djelovala su na turske hercegovačke prvake. Njima se nije ratovalo s Vladikom. Vladičina briga o položaju stanovništva prema Hercegovini brzo je ustupila mjesto strahovanju od pogoršanja crnogorsko-turskih odnosa na granici prema skdarskom vilajetu. Na neutvđenoj graničnoj liniji počeli su da oživljavaju sporovi i sukobi naročito na onim područjima na kojima je dominiralo obradivo zemljište. Nevolja je bila u tome što u ovim krajevima za sukob nije trebalo mnogo povoda. Kavgu je vazda bilo lako izazvati. U tom pogledu ni jedna ni druga strana nije bila bezgrješna. A što je najteže, sukobi su se pojačavali u toku nekoliko sušnih godina, koje su Crnu Goru, inače bile dovele na ivicu gladi, a narod naćerale da se laća starog zanata - pljačkaških upada na tuđe teritorije. Pod uticajem legitimističkih načela proklamovanih na Bečkom kongresu, vladika Petar I je stalno preporučivao Crnogorcima da po svaku cijenu održavaju red i mir na granici. S posebnom pažnjom je primio vijesti o drugom ustanku u Beogradskom pašaluku, u kome su "opet naša ljubeznjejša braća Srblji ... iznovice podigli oružje", o čemu je vladika ponovio svoje oduševljenje u pismu serdaru Savu Plamencu. Ubrzo zatim poslao je i pozdravno pismo vođama ustanka i to preko ostroškog igumana Georgija.

Spas u seobama

Godina 1815. bila je zaista jedna od najtežih u vladičinoj vladavini, zapamćena po oskudici i gladi, nastojanjima naroda da sam traži spas u seobama u tuđe zemlje. Vladika je preživljavao teške dane, ali nije klonuo duhom, vjerovao je u mogućnost "spasenija" naroda i države. Kad je dobio obavještenja da se jedan broj Humaca priprema za seobu u Rusiju **nije mu preostajalo ništa drugo nego da tu ideju podrži.** Krajem aprila 1815. Humci su, pod vođstvom Đorđija Radonjića, preko austrijske teritorije krenuli za Bar, a odatle za Carigrad i Odesu. Prethodno je vladika dobio saglasnost austrijskih vlasti da mogu slobodno koristiti polazak iz austrijskih luka na Jadranu. O tome je vladika blagovremeno obavijestio svoga starog poznanika Sergeja Laškareva, a ovaj odeskog đeneral-gubernatora - Duku De Rišeljea. Tako su se Humci naselili u selu Baljšoj Bujalik, u Novorosijskoj Guberniji i dobili status vojnih naseljenika, sličan onome koji su već uživali Trebješani, preseljeni 1804., a naseljeni u naselju "Trebjesa" čije se ime dugo zadržalo. Preseljavanje Humaca u Rusiju dalo je podstrek žiteljima nekih drugih starocrnogorskih plemena da ispitaju izglede za seobu u Ugarsku ili u daleku Rusiju. Razmišljajući o seobama osiromašenog naroda, vladika je kao i svaki racionalan političar, brzo zapazio da bi seobama u Srbiju postigao ono što do Miloševog ustanka prosto nije bilo moguće, jer je Karđorđeva Srbija stalno bila u nekim neregularnim okolnostima - rastrzana ratovanjima. Čim se Miloševa vlast učvrstila, u Crnoj Gori su počele da se bude nade da će Srbija postepeno primati "višak" žitelja iz Crne Gore i crnogorskih Brda, koji u svojoj osiromašenoj domovini nijesu mogli da osiguraju opstanak. Po jednom dosta pouzdanom izvoru, od 1810. pa nadalje, sve do 1817. svaka godina je bila "gladna". Narod zbog suše nije mogao da svojih ograničenih zemljišnih parcela prikupi sredstva za ishranu Iako je mogućnost seoba u Srbiju počela da pruža nove izglede za opstanak, nade u seobe u Rusiju nijesu isčezle.

Uzaludno putešestvije

U tom smislu vladika nije prekidao redovne pregovore s ruskim konzularnim predstavnikom u Dubrovniku. On je sa svoje strane stalno vodio brigu da vladici izađe u susret, pa ga je sredinom 1817. obavijestio da je ruska vlada ponesena iskrenom željom da na najbolji način pomogne crnogorskom narodu, bila donijela odluku da se u gubernijama Hersonskoj i Tavričevskoj osiguraju zemljišne parcele za buduće crnogorske preseljenike. Do Crne Gore su dopirala obavijeptenja iz crnogorske kolonije u San Petersburgu i iz crnogorskih naseobina u nekim ukrajinskim gubernijama o tome što očekuje preseljenike, a svako koga su pritiskale misli o seobi u daleku rusku zemlju vjerovao je u matuškarusku dobrotu. Sredinom 1817. krenulo je na put iz Boke Kotorske više od osam stotina preseljenika. Oni su se u Boki ukrcali na nekoliko brodova na putu za Carigrad i zatim za Odesu. Pratio ih je vladičin sinovac Stanko Stijepov Petrović. Njemu su bili pridodati kao pomoćnici kapetan Martin Radonjić i barjaktar Ivan Špadijer. Vladika je već bio uspostavio pismenu vezu s odeskim general-gubernatorom Lanžeronom i od njega je očekivao punu podršku preseljenicima. Slučaj je htio da ovaj konvoj s preseljenicima iy Crne Gore doživi velike nedaće na putu, da se zaustavi u turskoj prijestonici, đe je bio izložen novim nedaćama i, posebno, pritisku otomanskih vlasti. Kad su na kraju, zbog nepovoljnih vremenskih prilika i pojačanja pritisaka otomanskih vlasti, vođe puta, uz saglasnost ruskog predstavnika u Carigradu, donijele odluku da se svi preseljenici vrate u zavičaj, pronađeni su novi brodovlasnici koji su uzeli obavezu da ih prevezu do Boke Kotorske. Na povratku su preseljenike snašle nove nedaće, tako da su se na kotorsku rivu povratili tek poslije nekoliko mjeseci, izgubivši 24 osobe.

Nesreća za nesrećom

Godina 1817. mogla se nazvati godinom ekspanzije preseljenika. Tada je po vladičinim riječima bilo spremno još 1000 duša, uglavnom iz Cuca i Bjelica, da napuste svoje domove. A u jednom pismu svom sinovcu Stanku Stijepovu, vladika je isticao da je te godine 3000 preseljenika odselilo u "Skadarsku državu" đe su ih "na buljuke prodavali kao stoku".
Strast da se napušta praroditeljsko ognjište nije jenjavala čitave godine. Veliki broj porodica iz Riječke i Lješanske Nahije, spremao se za seobu u Srbiju. U pismu svome sinovcu, vladika je apelovao na predstavnike ruske vlade da hitno upute u Crnu Goru jednog "činovnika" "prirodnog Rusa", kako bi pomogao vladici u namjeri da se učvrste red i "uredbe" u narodu. Ukoliko se takav prijedlog ne prihvati, zaključivao je vladika, neće biti "moguće držati se i ja ću se odreći svega, pa neka ide kud ko zna"!. Ove riječi teškog

očajanja izražavale su stvarno stanje na kraju druge decenije stoljeća u koje je Crna Gora svojevremeno ulazila s velikim očekivanjem.
Zemlju su pritiskale mnoge nedaće, a što je najteže one su uvijek udruženo pratile i narod i njegove starješine. Njih je teško bilo podnositi. O tome se najreljefnije izrazio glasoviti crmnički serdar Savo Plamenac u jednom pismu vladici Petru I iz 1817., kad kaže:
"O, bože svemogući, je li može biti na svijetu ko nesrećniji od nas, i kako ni jedna nesreća mimo nas ne može proći" ?!
A što je najteže, crnogorski odnosi sa susjedima nijesu tekli onim tokom koji je mogao narodu da garantuje barem siguran mir na granicama. Narodu je bio potreban mir kao hljeb, a ni jednog ni drugog nije bilo. Dok se prvu uslov za egzistenciju mogao na neki način osigurati umnim ponašanjem zemaljske vlasti, drugi je teško bilo ostvariti sredstvima kojima je vladika raspolagao. A da bi nesreća bila veća, pod kraj decenije počele su da se šire zarazne bolesti (kuga), koje su iz Albanije počele da ugrožavaju do ivice gladi dovedeni crnogorski narod. Iako su austrijske vlasti pomagale crnogorskom gospodaru u njegovoj borbi protiv širenja epidemije, sam vladika je, sa svojim oskudnim sredstvima i predstavnicima zemaljske vlasti, koje su mu u tom smislu pružale najpuniju podršku, preduzimao sve preventivne mjere da suzbije širenje epidemije. On se nije ustručavao od iskonske profilaktičke mjere - paljenja zaraženih naselja, ne štedeći ponekad ni bolesnike kojima nije bilo spasa. Narod je znao da vladičine profilaktične mjere jedino garantuju kakvu-takvu sigurnost od bolesti za koju nije bilo lijeka. Iz sačuvanih pisanih izvora danas se mogu uvjeriti da je stanovništvo iz zaraženih pograničnih rejona Crne Gore upiralo poglede ka Cetinju i vladici. Izbezumljenom narodu to je na neki način olakšavalo nesnošljivo stanje.

Deset gladnih godina

Druga decenija devetnaestog stoljeća ušla je u istoriju Crne Gore i po jednom tragičnom istorijskom fenomenu. Ona je zaredom, jednu za drugom, ne sedam biblijskih (gladnih) već deset stvarnih gladnih godina. Njih je na ovaj način najslikovitije opisao jedan od vladičinih bliskih saradnika serdar Savo Plamenac u pismu vladici iz 1817. godine istakavši: "O, bože svemogući je li može na svijetu biti ko nesrećniji od nas, i kako ni jedna nesreća nas ne može proći".
Jedan od najtežih istorijskih paradoksa sastojao se u shvatanju naroda da je mir smatrao neredovnim stanjem. Toliko je bio oguglao na stalne oružane sukobe i čarke na obilježenoj i neobilježenoj graničnoj liniji prema dva velika susjeda. Tek što bi vladičinom Praviteljstvu pošlo za rukom da vaspostavi kakav-takav mir na austrijsko-crnogosrkoj granici, planule bi puške prema Spužu, Podgorici, Žabljaku, Baru ili Nikšiću.
Na samom početku 1818. saznalo se na Cetinju da Turci vrše vojne pripreme, ali je već u februaru prispio glas iz Nikšića da ne postoje stvarni razlozi ni za kakvu uznemirenost. No, nije prošlo mnogo vremena kad dođe do turskog udara na Pipere, čiji su se žitelji branili koliko su mogli. Vladika je uložio protest kod Mehmed-bega Abdovića i kod Selman-age Mećikućića. Njegov protest je imao prijeteći karakter, odisao je samouvjerenjem, da bi se završio upozorenjem da će nastati prvava muka tek onda ako on izda zuapovijest za kupljenje vojske, koja bi narod uzela u zaštitu. Sličnu poruku vladika je poslao i skadarskom veziru. Ovaj je odmah odgovorio da su napadi izvršeni bez njegovog znanja i odobrenja. Za vrijeme napada na Pipere stavljen je u pripravnost jedan odred Katunjana, a malo zatim Komani su napali na Zavalu. To je dalo povod skadarskom veziru Mustafa-paši da ukori vladiku zbog toga što ne drži do obećanja.

Narod uz vladiku

Svi upućeniji posmatrači znali su da do žešćih sukoba na crnogorskoj granici prema Albaniji neće doći, bez obzira što su i skadarski vezir i crnogorski vladika gajili jedna prema drugom veliko nepovjerenje. Skadarski vezir je znao koliko je vladika spreman da brani svoju zemlju, realno je sudio o vojnim mogućnostima Crne Gore i, vjerovatno, nije mu moglo promaći iz vida to da se crnogorski vladar sistematski pripremao za odbranu, nabavljajući ratni materijal kad god mu se i gdje god mu se ukazala prilika.
Crnogorskom vladaru je polazilo za rukom da, uz maksimalne napore, ublažava mnoge unutrašnje nedaće i suprotnosti u zemlji, čak i kad su upućeniji posmatrači očekivali potpuni slom njegove politike. Ličnost takve prirodne nadarenosti sugestivno je djelovala na svoje bliske saradnike, te su ga u svakoj nepovoljnoj prilici podržavali do kraja, imajući u njega veliko povjerenje.
Njegova česta pismena obraćanja pojedinim istaknutim ruskim državnicima nijesu ostajala bez efekta na shvatanja vodećih ruskih državnika. Tako su početkom 1818. predstavnici ruske vlade donijeli odluku da uzmu u ozbiljnije razmatranje vladičine zahtjeve o zvaničnom pokroviteljstvu Rusije na Crnom Gorom i, drugi, o slanju zvaničnog ruskog izaslanika u Crnu Goru, da bi neposredno učestvovao u izgradnji institucija vlasti kod Crnogoraca.

Stiže ruska pomoć

Sredinom februara 1818. carska vlada je sačinila referat o Crnoj Gori za imperatora Aleskandar I. Cijeneći da je uloga Crne Gore u daljem očuvanju pravoslavlja na Balkanu velika, carska vlada je preporučila imperatoru da se iz državne kase isplate vladici zaostala potraživanja. A radilo se o prilično velikoj sumi od 18.000 zlatnika. Donoseći odluku o ovakvoj isplati, ruski imperator je riješio da se samom vladici odredi i lična penzija od 300 zlatnika godišnje. Ona je dodijeljena crnogorskom vladaru kao privatnoj ličnosti, a ne kao narodnom vođi. Na kraju je doneseno i rješenje da će se svake desete godine iz Crne Gore primati odgovarajuće grupe preseljenika, o čemu je prethodno trebalo postići i dogovor s austrijskom vladom, budući da su se otpravljali preko njene teritorije. Rješenja carske vlade su jasno potvrđivala političko-strateški koncept Petrograda: da prilike na Balkanu drži ako ne pod svojom potpunom kontorlom a ono barem do mjere da o svim problemima balkanskih prilika, koji zadiru u tzv. višu politiku, ima svoje stanovište, što se nije smjelo zanemarivati.
Koliko je carska vlada polagala pažnju na razvoj prilika u Crnoj Gori vidi se, pored ostalog, i iz toga što je odmah na početku 1819. donijela odluku da u Crnu Goru pošalje svog specijalnog izaslanika - Lazara Pavkovića, službenika Ministarstva inostranih djela, porijeklom Dalmatinaca. Razgovori Pavkovića s vladikom

vođeni su oko nekoliko osnovnih pitanja tadašnje crnogorske politike. Vladika je stalno insistirao na tome da carska vlada pošalje svog zvaničnog izaslanika da pomogne Crnoj Gori u organizaciji zemaljske vlasti, s tim da on treba, po mogućnosti, da bude „prirodni Rus", koji bi vodio računa, prije svega, kako da se crnogorski narod zaštiti od „susjednih vukova". Već tada se zapažalo da crnogorski gospodar nije imao potpuno povjerenje u „naše ljude" koji su se nalazili u službi ruske diplomatije. To se u prvom redu odnosilo na Jeremiju Gagića.
Po odlasku Pavkovića iz Crne Gore, vladika je nastavio da vrši pritisak na petrogradski kabinet da udovolji njegovim osnovnim zahtjevima. Zvaničnim krugovima u Petrogradu nije bilo nimalo prijatna takva upornost crnogorskog vladara, posebno apelovanje na to da se u Kotoru naznači novi konzul i otvori konzulat specijalno za Crnu Goru. Vlada je tada donijela rješenje da se razgovori o otvaranju konzulata u Kotoru odlože za bolja vremena. Zbog toga je državni vicekancelar i požurio da javi ruskom predstavniku u Carigradu da je ruski imperator riješio da ne izaziva nespokojstvo kod otomanskog kabineta, već da ima čvrstu želju da poštuje političko-stratešku orijentaciju sila Svetog saveza.

Ogorčenje zbog Karađorđeve smrti

Narod crnogorski i njegov vladar nikada nijesu gubili iz vida uvjerenje da u svojim oslobodilačkim ciljevima ne odvajaju svoju sudbinu od sudbine srpskog naroda u Srbiji. Zato su i s oduševljenjem dočekali prve vijesti o Miloševom ustanku, a neposredno za tim trudili se da sa novonastalom srpskom državom pokušaju da vaspostave onakve odnose kakve su svojevremeno imali s Karađorđevom državom. A kad je vladika, sa ne malim zakašnjenjem, saznao za Karađorđevu pogibiju i za način kako se okončao životni put vožda Prvog ustanka, vladika je sredinom januara 1818. u pismu svome saradniku serdaru Savu Plamencu, javio da je Karađorđevu pogibiju primio kao „neiscijeljenu ranu", kao zločin „staroga Vukašina", što je lišio života svojega blagodjejatelja i gospodara, koji ga je oslobodio ropstva i nevolje i na stepen blagopolučija i vlasti postavio". Završavajući ovo pismo, vladika nastavlja: „ovo sa sljezama pišem", čvrsto uvjeren da Miloševo djelo baca „poruganije na cijelu našu naciju". Sasvim je bilo prirodno da jedna takva ličnost, kao što je bio vladika Petar I, čije je duhovno i moralno biće izraslo iz bogate narodne epike, koju je i sam do izvjesne mjere obogatio, tradicije i istorije, o Miloševom zločinu sudi s visine strogih zakona etike, uzdignute kod Crnogoraca do antičkih visina.
Misli koje je izrekao vladika Petar I o sukobu Karađorđe - Miloš, crnogorski vladar je sprovodio sam u djelo kao državnik, uzdržavajući se od svakog prijekog suda i postupka prema svojim političkim protivnicima ili suparnicima. Tako je postupao u svim političkim sudarima sa svojim glavnim suparnikom u Crnoj Gori, crnogorskim guvernadurom Vukom (Lukom) Radonjićem. Taj sukob je dobio vrlo opasan vid, po drugi put u toku vladičine vladavine, i 1817. godine, a još više poslije povratka crnogorskih preseljenika nakon dramatičnog pokušaja seobe u Rusiju. No, tada je sukob stišan, ali po povratku Stanka Stijepova iz Rusije - oživio je i dobio karakter opasnog političkog sudara, koji je potresao zemlju i crnogorski starješinski sloj stavio na surovu političku probu.

Obračun s guvernadurom

Prva otvorena negodovanja protiv crnogorskog guvernadura započela su u Crmnici, tamo gdje je djelovao jedan od najbliskijih vladičinih saradnika - serdar Savo Plamenac. Na njemu su učestvovali svi „serdari, vojvode, knezovi i sva Crmnička nahija". Osnovni motiv za saziv sabora sastojao se u tome što su crmnički prvaci „razumjeli poodavno kako guvernadur Vuko Radonjić upire protiv volje i misli našega gospodara vladike Petra, da se još ne štedi taći u čast crnogorsku i brdsku", zbog čega su jednodušno riješili da u svojoj zemlji nikoga ne priznaju za gospodara „razmo vladike". Zbog toga je sabor „na današnji naš sastanak uglavio i iz dogovora vama dajemo na pismo znati, da po danas ne hoćemo znati, ni priznati, Vuka Jokova za guvernadura".
Po okončanju sabora u Crmnici sazvana je za 10 / 22. X 1818. i opštezemaljska skupština. Prije otvaranja sabora guvernaduru je poslana pismena poruka da odgovori na pet obrazloženih prigovora. Guvernadur se „drsko branio", ističući da nije ništa „pisao" protiv vladike. Sabor nije prihvatio njegovu odbranu, pa su stoga „serdari", vojvode i glavari Katunske, Riječke, Crmničke, Lješanske, Bjelopavlićke i Piperske nahije zaključili: „da po danas nećemo da bude među nama guvernadurom, ni da se u narod zove i potpisuje imenom guvernadurovijem". A u obrazloženju je, pored ostalog, navedeno još i da je svrgnuti guvernadur „pisao i na ime svega naroda crnogorskoga i brdskoga, a zašto takva vlast ot naroda nije data do samo gospodaru Mitropolitu, da on može pisat i odgovarat za vas narod". U propratnom pismu vladici, zemaljski sabor je obavijestio Petra I da je donesena odluka o ukidanju zvanja guvernadura Vuku Radonjiću i da je donesena odluka o progonstvu iz zemlje braće Lokač.

Preporuka Stroganova

Vladici, vjerovatno, nije bila neprijatna odluka crnogorskog sabora o oduzimanju zvanja guvernadura Vuku Radonjiću. No, vladika nije bio običan zemaljski starješina. I on je umio da bude i prijek, kao i ostali Crnogorci i njihovi zemaljski prvaci, ali je iz njegovih sudbonosnih odluka govorilo ne malo životno iskustvo, procijeđena pamet vjekova, odmjerenost i pogledi u budućnost. Vladika je mogao lako sankcionisati skupštinsku odluku o guvernaduru, ali je pomišljao i na to da bi protivnici odmah to iskoristili da kažu kako vladika koristi poziciju prvog čovjeka u zemlji: da se obračunava sa svojim suparnicima. On to nije želio, a nije bilo ni u skladu s njegovom životnom filozofijom. Uostalom, po njegovoj ocjeni Vuko Radonjić je zvanje guvernadura dostojanstveno nosio više od jedne decenije, a za njegovo ime bili su vezani i mnogi događaji od sudbonosnog značaja za narod i zemlju.
Petru I je bilo veoma važno da je oktobarska skupština na Cetinju 1818. sankcionisala staru odluku, donesenu krajem XVIII stoljeća, da vođenje spoljne politike spada u isključivu nadležnost vladike kao zemaljskog gospodara. U datom trenutku - to je i bilo najvažnije!
U vođenju spoljne politike vladici je pomagao samo narodni sekretar. On je, inače, obavljao i korespondenciju sa inostranim vladama i dvorovima, a u njegovu nadležnost je spadalo i izdavanje pasoša crnogorskim

žiteljima. Do 1819. u zaglavlju crnogorskih pasoša ispisivana je formula „U ime Njegovog Imperatorskog Veličanstva Cara Vserosijskog". Te godine je takva administrativna formula pobudila ruskog poslanika na Porti Stroganova da skrene pažnju vladici da ne izdaje pasoše sa takvom odrednicom. Taj je zahtjev teško pogodio vladiku, pa je bio prinuđen da u zaglavlje pasoša unese odrednicu „Il Principato di Montenegro". O tome su odmah obaviještene austrijske vlasti.

Meternihova procjena

Niko kao vladika Petar I nije na početku samog XIX stoljeća osjećao veliki rizik kojemu mogu biti izložene pojedine južnoslovenske zemlje od opasnih političko-strateških razmišanja nekih vodećih državnika Momahrije. U Beču su oni išli toliko daleko u svojim strateško-političkim kombinacijama tako da su u razmatranju najcjelishodnijih varijanti za stabilizaciju stanja na južnim granicama Monarhije ispitivali i mogućnost za pokoravanje Crne Gore. Razmišljajući o specifičnom položaju Crne Gore, Meternih je isticao da ta zemlja „iako pripada Otomanskom Carstvu... blagodareći svome geografskom položaju, pokidala je dosad sve veze pokornosti, koje su je vezivale za Tursku, te se zato Crnogorci mogu smatrati kao narod koji se nalazi u buni protiv svoga zakonitoga gospodara". A jedini način da se na Crnogorce utiče, kako je Meternih austrijski državnik je, rezonujući o varijanti upotrebe sile protiv Crne Gore, odmah uočio i mogućnost da bi to Monarhiju uvelo u jedan bezizgledni rat, čiji se kraj nije dao sagledati. Vladika nije mogao znati za ovakva Meternihova rezonovanja, ali je, kao čovjek nadaren izuzetnom intuicijom, osjećao da njegova zemlja u Monarhiji ima potencijalno zakletog protivnika.
Crna Gora i crnogorski narod su imali ljutih protivnika kroz svoju dugu i burnu istoriju, sa mnogima od njih ukrštali mačeve na ratištima oko Crne Gore, utanačivali mirovne ugovore i vaspostavljali dugogodišnje mirne odnose. S Turcima i njihovom Imperijom sve su to činili, kako su znali i koliko su mogli, ali se njihove dvije životne i političko-strateške koncepcije nikad nijesu mogle usaglasiti do mjere da potpuno isključuju oružanu ruku kao krajnje sredstvo pomire. Vladika je poštovao zadate obaveze, cijenio je i spremnost otomanskih suparnika da drže riječ, ali Turcima i vladi na Bosforu nikad nije vjerovao, s njima je bio spreman da vodi rat bez prekida. Već krajem maja 1820. uočavaju se neki zlokobni vjesnici novih tursko-crnogorskih ratnih sukoba. Neposredan povod za nova strahovanja bile su vijesti da se Turci spremaju za udar na Grahovo i na neka brdska plemena. Čim je to saznao, vladika je izaslao nekoliko glavara i „poslanika u Trešnjevo", da odatle prate dalji razvoj prilika, da se otuda lakše dogovoraju s Grahovljanima, Rudinjanima i Banjanima o poslovima „od koristi i od poštenja svega našega naroda". Vladika je budno pratio pripreme koje su pod njegovom sigurnom kontrolom vodili prvaci Morače, Rovaca, Kuča, Bratonožića i ostalih Brđana, „da svoju braću hristijane privode u jedinstvo" i da budu pripravni da ih „Turci ne prevare".

Bitka na Morači

Nije dugo trajalo dok je saznao da bosanski vezir prikuplja trupe i da s njima „hoće u Kolašin", da tamošnje žitelje „privede u poslušanije". Petar I je o tome odmah obavijestio kotorskog okružnog poglavara, moleći ga da o svemu obavijesti đenerala Tomašića u Zadru. Ubrzo mu je prispjelo i novo obavještenje o tome da turska vojska kreće na Moraču. Ne časeći ni časa, poslao je hitnu poruku Brđanima da se što prije pripreme za odbranu i „ako vide muku da klikuju". Ubrzo zatim dobijen je i nov glas da je otomanska vojska došla do Tušine, pa je vladika razaslao poruke po svim plemenima Crne Gore, moleći ih da što prije šalju vojsku „u Brda i ako bude do potrebe da pomažu svojoj braći". Sredinom septembra (31. VIII /12. IX) uputio je poslanicu Ćeklićima, koja je, po svom sadržaju, predstavljala pravi ratni poklič da se hita ka Morači, kuda su već upravljala svoje odrede sva ostala plemena Crne Gore i Brda.
Da bi izbjegao krvoproliće, u čiju je izvjesnost malo ko sumnjao, vladika je posljednji put upozorio bosanskog vezira da je sukob najgora varijanta za rješavanje eventualnih sporova. Vezir mu je odmah odgovorio da ima „zapovijedi od svojega cara da ćera zle ljude, koji dobrijem mira ne daju, i da čini sud i pravdu". Zbog toga je, navodio je dalje vezir, i poslao „na tri strane svoje vojske po Hercegovini, da sijeku zlodjeje i da mu njihove glave pošalju". Bilo je sasvim sigurno da će se spor između Crne Gore i bosanskog vezira rješavati na bojnom bolju - drugog izlaza nije bilo.

David protiv Golijata

Otomanske trupe su počele napad 17/29. IX 1820, a glavni zapovjednik (delibaša) imao je na raspolaganju 12.000 oficira i vojnika. Odmah poslije održanog ratnog savjetovanja u Drobnjacima, kapetan grada Onogošta Mušović potajno je poslao glasonošu Crnogorcima i saopštio im pravac udara turskih trupa i raspored snaga u pohodu. Sami Morači su se posebno pripremali za otpor, a oni su od ranije dobijali obavještenja od svojih preseljenika iz Srbije o sastavu i rasporedu turskih trupa.
Turska vojska je bez ikakvih teškoća ušla u Gornju Moraču 17/29. IX 1820, popalila je i produžila ka Donjoj Morači. Tu su je dočekali Moračani, Rovčani i dijelovi prikupljenih odreda iz Pipera, branioci ne bi mogli suzbiti nadiranje turske vojske da im u kritičnom trenutku nije pritekao u pomoć odred Bjelopavlića i Pješivaca do 1.000 ljudi. Ovaj iznenadni udar na zaštitne dijelove turskih trupa riješio je bitku. Crnogorci su prinudili otomanske jedinice da se povlače u neredu. Po prvim izvještajima poginulo je 332 turska vojnika i oficira, osim onih koji su se podavili u Morači. U izvještaju ostroškog arhimandrita Josifa Pavićevića naglašeno je: „Od malene naše vojske, a više sile turske, toliko nije bilo pogibije, nako u prva vremena". Crnogorcima je pao u ruke znatan ratni plijen - „hiljade pušakah dugačkijeh u turski oko nije došlo". Pored toga, Crnogorci su zaplijenili „hiljadu kubura i 300 jahaćih konja".
U bici na Morači poginulo je 30 Moračana, među njima i jedan ostroški kaluđer, a na bojištu je ostao i pješivački serdar Mrkoje Mijušković.
Boj na Morači je na triumfalan način obilježio vladičinu politiku vođenu prema Bosanskom i Skadarskom vilajetu. Poslije bitke su brdska plemena Pivljani, Drobnjaci, Uskoci, Šaranci, Rudinjani, Banjani, dio Kuča i Vasojevića i dalje bili prinuđeni da održavaju veze s otomanskim vlastima, da na neki način regulišu sa njima svoje poreske i druge agrarne obaveze. Rovčani i Moračani su se definitivno oslobodili, čak su se sa tim faktom saglašavale i otomanske vlasti i u Skadru, i u Sarajevu i Mostaru. Takav status Moračani i Rovčani su

zadržali sve do konačnog oslobođenja Crne Gore. Boj na Morači je predstavljao „posljednji" veliki okršaj Crnogoraca sa Turcima u doba Petra I. Ovom bitkom je snažno narastao nešto poljuljani moral kod crnogorskog naroda, a vladičin ugled narastao do neslućenih visina.
Bosanski vezir je teško primio poraz na Morači, pa je preduzimao razne mjere za odmazdu. Surovi uslovi po zimskom vremenu su privremeno otklanjali svaku mogućnost novog sukoba. Za to vrijeme kod naroda je narastala spremnost za odbranu. Narod je bio riješen da ponovi podvig iz septembarskog okršaja sa Turcima, kad je na Moraču napadalo „trista na jednoga". Ipak, radi svake sigurnosti, Moračani su tražili od vladike da uputi u Moraču Stanka Stijepova sa 3.000 Crnogoraca. Razumije se, prilike su krenule takvim tokom da ni skadarski ne bosanski veziri nijesu bili u stanju da bilo što energičnije preduzmu protiv Crne Gore.

Bolje išta nego ništa

Sve nedaće koje je Crna Gora doživljavala u toku druge decenije HŕH stoljeća udvostručavala je, po vladičinom sudu, pasivizacija ruske politike. Crnogorski gospodar ju je teško opravdavao, ali je znao da je i slaba podrška Petrograda bolja nego da se ostane bez ikakve. A upravo tada je vladika pokušavao da na neki način reguliše svoje odnose s Austrijom oko teritorijalnih sporova na granicama. On nije mogao znati sve pojedinosti Meternihovih političko-strateških koncepcija, ali je osjećao da u austrijskom državniku Crna Gora ima velikog protivnika. Vjerovatno je i vladičin sukob sa Simeonom Orlovićem bio izazvan razilaženjima u pogledima na to kako dalje izgrađivati odnose s velikim susjedom. Sam Orlović je obavještavao vladu u Beču o svakom značajnijem potezu vladičine politike. Tako je krajem 1819. javio Beču da je crnogorski vladar uputio u Petrograd svog povjerljivog izaslanika. Vladičin izaslanik je, u stvari, odnio pismo za đenerala Miloradovića, datirao 28. VII / 9. VIII 1819. Ono je bilo svojevrsni vapaj da se riješi „sudbina" Crne Gore, ukoliko petrogradska vlada ne želi da se pomiri sa činjenicom da se sav crnogorski narod raseli. Istina, Miloradović je vladičino pismo odmah dostavio imperatoru, a ovaj ga bez zadržavanja proslijedio državnom vicekancelaru Neseljrodeu, stavljajući mu do znanja da ne postoje gotovo nikakve mogućnosti da se crnogorsko pitanje stavi na dnevni red pripremljenog kongresa u Ljubljani.
Dok su evropske sile tražile način za rješavanje raznih pitanja koja su uznemiravala diplomatiju, prilike na Istoku su se stalno pogoršavale. Boj na Morači 1820. bio je jedan od događaja koji je dao još jednu potvrdu da se prilike u Turskoj stalno komplikuju. Ubrzo poslije ovog okršaja Evropom su počele da se prenose vijesti o pripremama opšteg ustanka u Grčkoj. Sam Ipsilanti, jedan od vođa ustanka, pokušavao je da za svoj pokret pridobije srpskog kneza Miloša.

Grčki ustanak

Vladika Petar I je s pažnjom pratio sve šta se zbiva u Grčkoj. On je tražio od kotorskog okružnog poglavara da ga obavijesti u toku stvari na Istoku. Brzo se pokazalo da su glasovi koji su se tada pronosili Balkanom o pripremama nereda u staroj Jeladi bili opravdani. Kad je početkom marta (22. II / 6. III 1821) vođa Eterije, Aleksandar Ipsilanti, inače đeneral u ruskoj službi, optutovao iz Kišinjeva za Jaši i odatle uputio poziv svim Grcima „u boj, za vjeru i otačastvo", svakome je bilo jasno da je Balkan pred događajem koji će iz osnova izmijeniti dalji tok stvari na poluostrvu. Kako se u nekim izvorima navodi, Ipsilanti je imao namjeru da u dunavskim knjaževinama obrazuje specijalni oružani odred i da se s njim prebaci preko Dunava, a zatim u sadejstvu s Bugarima i Srbima da dođe do Grčke, gdje su ga željno očekivali grčki ustanici.
U aprilu 1821. ustanak je obuhvatio sav Peloponez, gdje je Eterija, inače, i imala najveći uticaj. Prve vijesti o ustaničkim akcijama u Grčkoj izazvale su veliku uznemirenost po balkanskim zemljama i u Turskoj. Otomanski sultan Mahmut II pozvao je sve muslimane u sveti rat protiv nevjernika, pa je u otomanskoj prijestonici započeo pravi pogrom Grka, a obješen je i osamdesetogodišnji patrijarh Grigorijus.
Ustanici su brzo ostvarili zapažene vojne uspjehe. Ustanak se širio kao plamen, zahvatio većinu gradova, a ustanici su čak upali i u Atinu.
Grčki ustanak je tako snažno uzbudio evropsku javnost da se mirne duše može reći da to u takvoj mjeri do tada nije postigao nijedan drugi politički događaj na Balkanu. Mnoge evropske državnike počela je da hvata prava panika. U tom pogledu najviše se isticao Meternih. U svojim dnevničkim zabilješkama pretskazivao je zlu sudbinu „grčkoj revoluciji". Cilj mu je bio da podstakne druge članice za još snažnije povezivanje sila Svetog saveza. I druge članice Saveza slično su ocjenjivale Grčki ustanak. U tom pogledu nije se izdvajao ni Aleksandar I. On je čak na Kongresu u Ljubljani insistirao da se daju garancije svim silama Saveza da se neće odstupati od proklamovane politike, čak je oduzeo Ipsilantiju ruski đeneralski čin i zahtjevao da se potvrdi naklonost sila prema otomanskom sultanu.
U jugoslovenskim zemljama grčki ustanak nije imao odjek koji je dobio u javnosti evropskih zemalja. Istina, neki građani iz Boke Kotorske učestvovali su u ustaničkim akcijama. Među njima je bilo i nekoliko Novljana. Mada organi centralne zemaljske vlasti još od početka dvadesetih godina nijesu djelovali onako kako su to činili na početku stoljeća, u narodu se čuvala tradicija o njihovoj ulozi i značaju. Iako Crna Gora tada nije bila izložena spoljnim pritiscima kao nekad, prolazila je kroz razna iskušenja. Početkom avgusta 1822. vladika je u pismu srpskom vojvodi Jovanu Mićiću istakao svu dramu Crne Gore, izražavajući čak i sumnju da od gladi može lako da se ugrozi i narodna egzistencija. Narod je tražio spas od gladi, pa je često bio spreman da ide glavom bez obzira. Oskudica je bila sveopšta, čak ni u Narodnoj kancelariji nijesu mogli naći novac za nabavku ni minimalne količine hartije za prepisku. Vladika se trudio da se u tako kritičnim uslovima u narodu ne ugase prisjećanja na državnu tradiciju sa prekretnice dva stoljeća, kad su udarani državno-pravni temelji crnogorskoj državi i kad su izglasavani njezini pisani zakoni.

POKUŠAJI DA SE U ZEMLjI SAČUVA TRADICIJA O DJELATNOSTI DRŽAVNIH INSTITUCIJA S KRAJA XVIII I POČETKA XIX STOLjEĆA

Nije se još bila stišala uznemirenost izazvana Grčkim ustankom, a već pod sam kraj 1822. odigrao se na evropskoj diplomatsko-političkoj pozornici događaj koji je na sebe obratio pažnju diplomatskih i političkih krugova. To je bio Kongres u Veroni, održan sredinom decembra. Na njemu su se okupljeni evropski političari i diplomati, pobornici načela legitimizma, dogovarali o načinu kako da iznađu rješenja da sačuvaju

konzervativnu Evropu od daljih nacionalno-revolucionarnih potresa. Kongres je osudio pobunu kao metod političke borbe, ma gdje se ona pojavila i ma čim bila inspirisana. Proklamovanjem takvog načela stavljeno je svakome do znanja da se sile učesnice zauzimaju i za očuvanje nepromjenjivosti prilika na Istoku.
Kongres je ovlastio Bečku monarhiju da uguši revoluciju u Napulju, a prihvaćena je i preporuka o intervenciji u Španiji, te je, shodno takvoj odluci, francuska vojska porazila špansku revoluciju.
Svi učesnici kongresa su se saglasili da se predstavniku Grčke ne dopusti da doputuje na kongres.

Starost puna briga

Crnogorski vladar nije mogao znati sve detalje neophodne da bi pronikao u suštinu tako važnog političkog dogovora. On je, istina, mogao naslućivati samo neke motive koji su konzervativnu Evropu okupili na hitan dogovor. Vladičino pismo je bilo datirano 1822. U njemu je crnogorski poglavar isticao činjenicu da "narod crnogorski nije nikad poštedio svoju krv da bi poslužio hrišćanskim državama kad su ratovale s Turcima". U tom pogledu on je posebno ukazao na istorijsku saradnju Crne Gore s Rusijom i Mletačkom republikom, kad god su ove dvije države stupale u ratne sukobe s Otomanskom carevinom. Zbog takve politike crnogorski narod je mnogo puta kroz istoriju trpio velike žrtve, ljudske i materijalne, posebno u doba kad se na čelu Skadarskog pašaluka nalazio poznati Portin odmetnik Mahmut-paša Bušatlija. Pošto su se energično oduprli tome nasilniku, Crnogorci su se tada sjedinili sa svojom braćom, "Bjelopavlićima, Piperima, Pješivcima, Rovčanima i Moračanima" i od "turskog se iga oslobodili". Zbog toga je vladika zahtijevao od Kongresa "da donese odluku koja bi obavezivala jednu od učesnica da primi ovaj bijedni narod pod svoje pokroviteljstvo, da bi i u ovim gorama, s urednim praviteljstvom, vozasjalo evropsko prosvještenije i milost evropskih gospodara". Na osnovu dosad poznatih izvora, Kongres u Veroni nije uzeo u razmatranje peticiju crnogorskog vladara. On je, inače, znao da i ruski predstavnik učestvuje u radu Kongresa, ali, iz nekih razloga, nije želio da ga izlaže riziku da parcijalno podrži crnogorski zahtjev.
Početkom tridesetih godina stupa na političku pozornicu Crne Gore ličnost koja će kasnije sve više i više da neposredno učestvuje u političkom životu ove zemlje. To je unterlajtnant u ruskoj službi, sestrić poznatog ruskog đenerala Podgoričanina - Ivan Ivanović Vukotić. Od svoga ujaka naslijedio je relativno veliko imanje u selu Parhamovki (sa 1.000 duša), Bogoduhovskog sreza, Harkovske gubernije. Mada je imanje bilo opterećeno znatnom hipotekom, njegova tržišna cijena dosezala je tada vrijednost od pola miliona rubalja.

Vukotićev memorandum

Gubeći životnu snagu, a opterećen stalno mislima kako da uredi svoju zemlju tako da sačuva makar i onoliki stepen državne organizacije koji je bio uređen na početku prve decenije XIX stoljeća, vladika je procijenio da bi dolazak Ivana Vukotića u Crnu Goru i njegovo neposredno angažovanje u organima zemaljske vlasti bilo spasonosno za narod crnogorski. Stoga mu je na samom početku 1823. takvu misao i neposredno saopštio: da ga sa velikim nestrpljenjem očekuje na "ove strane". Obavještavajući Ivana Vukotića o tome, vladika je istovremeno, iako s dosta velikim zakašnjenjem, zahvalio ruskom imperatoru na dodijeljenoj državnoj penziji, iskoristivši priliku da ponovo zamoli ruskog vladara da se zauzme za materijalno-finansijsku i političku podršku crnogorskim državotvoračkim naporima i planovima. Vladičinu molbu Aleksandar I je dostavio na uvid i mišljenje ministru inostranih poslova. Nekako u isto vrijeme i Ivan Ivanović Vukotić je sastavio svoj istorijski memorandum o Crnoj Gori, naslovljen: "O Sadašnjem položaju mitropolita Petra I Petrovića i crnogorskom i brdskom narodu kojim on upravlja".
Vukotićev memorandum ne predstavlja samo zanimljiv istorijski izvor ne samo za proučavanje istorijskog portreta jedne izuzetne ličnosti crnogorske istorije, već takođe daje mogućnost da se bolje rasvijetle neki dosta zatamnjeni uglovi gledanja na rusku istočnu politiku.
U uvodnom dijelu Vukotićevog memoranduma se konstatuje to kako je crnogorski vladar zapao u duboku starost, ali da je, i pored toga, siguran pastir "i crkve i naroda", opsjednut "neizmjernom odanošću Rusiji i njezinom imperatorskom domu". Zbog opasnosti da poslije smrti ovog "starca" u zemlji ne zavlada ponovo anarhija, što bi susjedna Monarhija, vjerovatno, iskoristila da ovaj narod "istrgne" ispod uticaja Rusije, u Crnoj Gori treba preduzeti blagovremene mjere kako bi se u njoj uvela "građanska vlast", "uveo novi poredak", s tim da se tako značajan i delikatan političko-istorijski proces ne povjeri strancima već ličnostima domaćeg porijekla. Bilo je očevidno da Vukotić preporučuje sebe za takvog budućeg misionara.
Vladika je i sam insistirao na tome da se zemaljska vlast izgrađuje postepeno i oprezno, kako bi narod imao mogućnost da u praksi vidi i osjeti sve prednosti novih političkih institucija, socijalnih ustanova i sudskih organa. Vukotić je u memorandumu iznio gledište da je ovakvo vladičino rezonovanje potpuno na mjestu. Što se prosvjetnih organa tiče, bez kojih zemlja ne može računati na dalji napredak, Vukotić je isticao da bi za prvo vrijeme bila dovoljna samo jedna škola pri Cetinjskom manastiru, u kojoj bi se "slaveno-srpska mladež" obučavala u pismenosti i sticala osnovna znanja iz matematike. Kako u ovom memorandumu, tako se i u nekim drugim važnijim dokumentima poteklim iz njegovog pera jasno uočava da sam Vukotić nije imao prečišćene pojmove o procesima koji su konstituisali crnogorsko narodno biće.

Skepsa u Rusiji

On je smatrao da se budućnost Crne Gore ne da zamisliti ukoliko joj se ne osigura izlazak na more. To bi - kako je i rezonovao - podigao privredni život na viši stupanj, unaprijedili stočarstvo i poljoprivreda do mjere kojom bi se osigurala ishrana stanovništva i umnožili izgledi za otvaranje stručnih škola u zemlji.
Vukotić je predlagao i otvaranje vojnih škola, u kojima bi Crnogorci dobijali najelementarnija znanja iz strojeve obuke i ratne vještine. Smatrao je da zemlja treba da ima stajaću vojsku, čija bi dužnost za prvo vrijeme bila da osigurava državnu granicu. Ona bi imala i svoje leteće odrede i jedan manji dio artiljerijskih jedinica.
Smatrajući da ovakav plan iziskuje relativno obimnija finansijska sredstva, Vukotić je predložio carskoj vladi da odobri Crnoj Gori manji državni zajam, koji u prvoj tranši ne bi iznosio više od 10.000 dukata, s tim da se svake pete godine obnavlja, s dodatnom sumom od 5.000 dukata. Takva bi sredstva, po ocjeni Vukotića, ubrzo dala plodotvorne rezultate, te bi Crna Gora, to je sasvim sigurno, počela da na sebe skreće pažnju

ostalog slovenskog življa na Balkanu.
Krajem marta 1823. knjaz A. N. Galicin obavijestio je imperatora o sadržaju Vukotićevog memoranduma. Ruski imperator se tada nalazio u Carskom Selu i uzeo je odmah da proučava Vukotićeve preporuke. Po uobičajenoj praksi, koja se primjenjivala u Carskoj kancelariji, ruski vladar nije želio ništa da preduzme dok ne sasluša mišljenje carskog Ministarstva inostranih djela. A ono je tada smatralo da odnosi među evropskim saveznicima ne dopuštaju ruskoj vladi otvorenije angažovanje u poslovima Crne Gore, pogotovo na način kako je to predlagao Vukotić. Vlada to nije saopštila Vukotiću, pa je on vladičinom izaslaniku Špadijeru saopštio suprotno (kao da ga je vlada uzela u obzir). Po Špadijeru je Vukotić poslao vladici i kopiju svog memoranduma.
Ivan Vukotić je uputio i jednu posebnu poruku crnogorskom vladaru. U njoj je naglasio i mogućnost da se u Rusiji nađe još ličnosti spremnih da angažuju svoj kapital "za polzu otačastva". U ovoj poruci Vukotić je predložio crnogorskom gospodaru da se odmah obrazuje senat kao vrhovna administrativna institucija zemaljske vlasti, a da ona bude pod vladičinim neposrednim predsjedništvom. Senat je, kao prvo, trebalo odmah da pristupi osnivanju "kompanije" regularne vojske, svrstane po bataljonima, s tim da bataljoni ne broje više od 1.000 vojnika. Bataljonima je trebalo da komanduju "pukovnici" i oni bi se starali za "poredak, mir i tišinu" zemaljsku. Zemaljski poredak je trebalo da bude tako uređen i osiguran da "bez suda i senata ne može biti lišen ni jedan čovjek života, česti i imušestva". A kad se u zemlji ostvari jednakost pred zakonom - nastavljao je dalje Vukotič - tj. da svaki Crnogorac bude jednako "zakonu podložan", podigao bi se i ugled zemlje, što bi podstaklo njezine prijatelje iz drugih zemalja da svojim kapitalima dalje podstiču njezin razvoj. Čim bi Crna Gora učvrstila svoju oružanu silu, mogla bi da zauzme luku Bar, da oslobodi Zetu, a za takvu svrhu ne bi trebalo više od 20.000 dukata. Vukotić je tada izražavao spremnost da toliku novčanu sumu angažuje od svog naslijeđenog bogatstva.

Vladičine poslanice

Ne zna se da li je vladika na vrijeme dobio ove Vukotićeve hartije. Na to upućuje jedno vladičino pismo iz početka jula 1824, u kome je istakao da je crnogorsko siromaštvo umnogostručeno. Tome su doprinijele - kako je vladika naglašavao - mnoge uzastopne nerodne i gladne godine, posebno 1823. i 1824, kada su neka područja zemlje, kao što je bio slučaj u Zeti, opustošili i skakavci, što je natjeralo jedan dio naroda da bježi "po turskoj zemlji i rizikuje svoj život".
Primicala se sredina treće decenije XIX stoljeća, a vladičine brige su se umnogostručavale. Osjećajući da se njegov život primiče kraju, vladika je pokušavao da svojim nasljednicima ostavi ako ništa drugo a ono razbistrene pojmove oko toga kako dalje upravljati narodnom sudbinom i kako odrediti glavni smjer za dalje kretanje na putu za učvršćivanje stečenih tekovina u organizovanju zemaljske vlasti. Stari crnogorski gospodar je držao da su najveće tekovine ostvarene u sferi narasle narodne svijesti. Nju je trebalo sačuvati i na nju se osloniti. Razmišljajući o tome, stalno je upirao pogled ka Petrogradu, ubijeđen da samo iz Rusije može dobiti moralnu, političku i materijalnu podršku za ostvarenje tog velikog cilja. Bez takve podrške nije se moglo ničemu nadati.
Jedno od najefikasnijih sredstava vladičine komunikacije s ljudima i s narodom bile su njegove poslanice. One nijesu sve istoga značaja po svom sadržaju i suštini, ali većinu od njih čine tekstovi nenadmašne literarne vrijednosti. U narodu je ostala zapamćena poslanica "gospodi glavarima, starješinama i svijema Katunjanima" od 22. V 1822, u kojoj ih stari gospodar prekorijeva zbog "domaće" rati među "plemenima", čime su samo, po njihovom sudu, još jedanput, potvrditi da su "sami samo i svojoj djeci najviši krvnici i neprijatelji duševni i tjelesni i da svi... neprijatelji od svijeta ne bi mogli toliko zla ni toliko štete i sramote vama učiniti koliko vi sami sebi činite... Vi činite ono što znate, no ne znate što činite". Nekoliko pisama i peticija ruskim državnicima i ruskim vladarima takođe se mogu svrstati u red poslanica. Jedna od najznačajnijih među njima je svakako ona upućena početkom jula 1824. godine knjazu Galicinu. Ona je takvog istorijskog sadržaja da bi svako parafrazirenje umanjilo njenu jezičku, literarnu, političko-filozofsku, političko-stratešku i nacionalno-političku suštinu. Zato ćemo ukazati samo na neke njene istorijske dimenzije, koje su od značaja za proučavanje pedeset godina vladičinog djelovanja na crnogorskoj političkoj sceni.

Kraj zlatnog doba

Ono što ima izuzetnu istorijsku važnost za proučavanje epohe u kojoj je suvereno vladao ili pokušavao da suvereno vlada, predstavlja to što je vladika u poslanici Galicinu istakao istorijski fakat da je "glavnom svojom dužnošću smatrao prekraćenje samovoljnih međusobnih svađa i krvoprolića, kako bi narodu obezbijedio mir, saglasnost i hrišćansko uvjerenje". Takav poduhvat, u narodu koji od iskona ili je bio navikao da bude bilo čijim podanikom, iziskivao je velika moralna, politička i duhovna naprezanja i znatne materijalne žrtve. Pokazalo se – nastavlja vladika - da je za zavođenje "čvrste vlasti" i "obuzdavanje samovolje" trebalo, pored ostalog, i mnogo novca, a Crna Gora njim nije raspolagala. Da bi došao do kakvih-takvih finansijskih sredstava, vladika je bio prinuđen da proda iz svoje riznice čitav niz dragocjenosti, kako bi tako sabrana sredstva upotrijebio za uspostavljanje "početnih organa vlasti" - "Tako sam i uspostavio Kuluk" "od pedeset ljudi". Taj prvi organ zemaljske vlasti donio je i prvi "zakon po kome je bio osuđen svako bez pristrasnosti". Za vrijeme sedmogodišnje djelatnosti Kuluka - nastavlja dalje vladika - "po svim mjestima u Crnoj Gori carstvovao je blaženi mir i poredak. Po isteku sedme godine i poslije iscrpljivanja mojih snaga, nijesam mogao izdržavati spomenuti Kuluk". Zbog toga se nad Crnom Gorom "ponovo nadvila opasnost bezvlašća". Ona je narodu mogla donijeti samo "neslogu, raspre i krvoprolića". Ovako bijedan položaj jedne zemlje i jednog naroda zahtijeva "lijek". A za to su neophodna sredstva. U traženju pravoga puta da se sačuvaju ustanove centralne vlasti, crnogorski vladika se mogao pouzdati samo u materijalnu podršku ruskog monarha. Pri tome se trebalo ugledati na primjer imperatora Pavla I, koji je svojim reskriptom iz 1799, i dodjelom jednogodišnje pomoći od 1.000 dukata, ovom "nesrećnom narodu", omogućeno je da se, uz ostala sredstva kojima je zemlja sama raspolagala, podmiruju potrebe centralnog zemaljskog praviteljstva. A kada je poslije Tilzitskog mira - nastavlja dalje vladika - prestala i ova neznatna subvencija „i zlatno doba u Crnoj Gori je iščezlo".

Blagoslovena tišina

Da bi potvrdio svoju privrženost ruskoj vladi i ruskom carskom domu, vladika je spomenuo Galicinu da su mu svojevremeno Marmon i Klozel nudili zvanje „tajnog savjetnika" i Orden legije časti, sa odgovarajućom penzijom samo da prihvati pokroviteljstvo francuske nad Crnom Gorom. On je takav prijedlog kategorično odbio, znajući da je bio podstaknut i željom kako bi se crnogorski narod lakše „upotrijebio kao oružje protiv Rusije".
U doba Napoleonovih ratova Crna Gora je bez dvoumljenja - kako navodi vladika - ušla u sukob s Napoleonovim trupama u Boki Kotorskoj i Dalmaciji, pretrpjela velike ljudske i materijalne žrtve. Između ostalog, ona je u tim ratovima potrošila i oko 24. 000 dukata. Kad je od ruskog predstavnika barona Stroganova zatražio da ga uputi kako da povrati u ratne svrhe utrošena sredstva, ovaj je crnogorskog vladara uputio na Bečku vladu da od nje traži nadoknadu.
Petar I je u sadržaj peticije unio i nekoliko jetkih riječi na adresu petrogradske vlade, da bi s otvorenom rezignacijom konstatovao da je njegov narod „sklon ratovanju, ali iznuren njim do krajnje bijede, izgradio kod sebe neobuzdanost i prenebregao je kod sebe unutrašnje uređenje i vlast, zapavši ponovo u opasno bezvlašće, zapustivši i onako malo značajnu zemljoradnju, sad u gomilama kleči pred vratima Cetinjskog manastira, mjesta mojega prebivališta, gdje moli za pomoć, iako sredstva koja dobijam od manastirske imovine jedva da mogu podmiriti moje sopstvene troškove izdržavanja".
Završni pasus peticije predstavlja rezigniranu izjavu da je teško „u starim danima" provoditi život „bez čvrstog praviteljstva. Na kraju je preporučio svog punomoćnika Ivana Ivanovića Vukotića, kao čovjeka u koga polaže posebne nade.
Vladičinu peticiju, Vukovićev memorandum i ostali dokumentacioni materijal prispio tada iz Crne Gore, knjaz Galicin je proslijedio Carskoj kancelariji tek sredinom decembra 1824. Državni vicekancelar Karlo Vasiljevič Neseljrode naredio je da se na osnovu tog materijala sastavi poseban referat za imperatora. On je i sačinjen početkom januara 1825. Carsku kancelariju je posebno interesovalo zbog čega je bila obustavljena isplata stalne subvencije Crnoj Gori. Iz kancelarije su zatražili dopunske podatke od ruskog bečkog poslanstva, a ruskoj diplomatiji se nije žurilo. To je natjeralo vladičnog opunomoćenika da ponovo interveniše kod carske vlade. Pasivnost njenih organa natjerali su, po svoj prilici, Ivana Ivanovića Vukotića te je krajem 1825. tražio od vladike Petra I da ga razriješi dužnosti crnogorskog „hodataja" kod ruske carske vlade.

Rasipni nasljednik

Neposredno poslije smrti vladičinog nasljednika Mitra Stijepova Petrovića, za vladičinog nasljednika određen je Đorđije Savov Petrović. Zemaljska skupština, kojoj je jedino i pripadao u nadležnost takav izbor, donijela je, istovremeno, rješenje da se novoimenovani nasljednik što prije uputi u Petrograd na školovanje. Prilike nijesu dopuštale da se posljednja odluka sprovede u život do sredine januara 1825. godine. Tek tada je naznačeni vladičin nasljednik, s pismima za sveruskog patrijarha i preporukama za Ivana Ivanovića Vukotića, otputovao za rusku prijestonicu. Školovanje vladičinog nasljednika nije teklo normalnim tokom, niti je okončano u skladu sa pravilima Duhovne akademije u Petrogradu. Đorđije Petrović je napustio Duhovnu akademiju, odao se raskalaškom životu, počeo nemilice da troši novac.
Malo mu je bilo 2.000 zlatnika određenih za godišnju stipendiju, pa je tražio da mu se kao dodatak isplaćuje polovina godišnje subvencije opredjeljene crnogorskom narodu. Krajem maja 1829. vladika je obaviješten da je Đorđije napustio Akademiju, te da se kasnije upisao u jednu vojnu školu. Sve je to tjeralo starog vladiku da ponovo razmisli o izboru novog nasljednika.

Sudbonosna odluka

Čim je saznao da je Đorđije Petrović novoizabranom životnom orijentacijom doveo u pitanje odluku o imenovanju za nasljednika na crnogorsku vladarsku stolicu, vladika je još početkom 1827. počeo da se stara o izboru novog. Njegova posljednja uzdanica bio je Radivoje-Rade Petrović, koji je već bio upućen na školovanje kod jeromonaha Josipa Tropovića u manastir Topla kod Herceg Novog. Vrijeme je ubrzo pokazalo da je to bila jedna od najsudbonosnijih odluka koju je ovaj znameniti vladar donio u svom životu.
Još od sredine treće decenije XIX stoljeća vladiku je počelo da pritiska breme starosti i klonulosti organizma, jer su ga više od pola stoljeća razarale i lomile nedaće burnog života njegove zemlje. I pored toga, vladika je pokazovao čudesnu energiju u čuvanju jezgra svoje države, državne tradicije i ustanova stvorenih u burnim vremenima na prekretnici dva stoljeća. A glavnu tačku oslonca, kao i u svim kritičnim istorijskim fazama ravoja, predstavljala mu je Katunska nahija, a prije svega katunski narodni prvaci. Oni su u crnogorskom starješinskom sloju, prije svih i više od svih, činili onaj nukleus koji je bio duboko svjestan značenja vladarskih uputstava Petra I i bio ubijeđen da ona predstavljaju trijumf državne ideje i da bi odvajanje od vladike i njegovih koncepcija značilo grubo vraćanje istorije nazad, povratak u anahgiju, bezakonje i plemenski separatizam. Sam vladika je posljednjih godina života preduzimao samo one političke, društvene i državnopravne mjere koje su bile realne, one što ih je narod prihvatao kao opravdane i nužne.
Vladici je, prije svega, bilo stalo do toga da očuva ugled Narodne kancelarije. Ona je u najvećoj mjeri simbolizovala instituciju državne administarcije. Narod je kao takvu prihvatao i njoj se pokoravao. Crnogorski vladar je, takođe, težio da sačuva ugled i uticaj Opštenarodne skupštine. To mu je i bila najlakša obaveza, jer su Crnogorci smatrali da je opštezemaljska skupština vrhovna institucija vlasti, vrhovno zakonodavno tijelo, po značaju i istorijskoj nadležnosti starija čak i od vladike, kao neprikosnovenog zemaljskog gospodara. Skuština je simbolizovala crnogorsku državu, nacionalni suverenitet, teritorijalnu i državnu cjelokupnost.

Vladika o sebi

Najmjerodavniji sud o svojim naporima i istorijskoj ulozi svoje zemlje i svoje države izrekao je sam vladika u znamenitoj poslanici „Blagorodnoj gospodi glavarima i narodu crnogorskom" iz oktobra 1825, sličnu, donekle, po sadržaju „peticiji" knjazu Galicinu. U njoj je vladika dozvolio sebi da uporedi dvije etape svoje vladavine - onu od 1792. do 1814. s onom od 1814. do 1825, što je učinio na bolji i svestraniji način od svih učenjaka

koji su naknadno pokušavali da se pozabave sličnim ocjenama. Pošto je u ovoj poslanici izrazio svojim sunarodnicima divljenje rezultatima onih istorijskih trenutaka kad su 1796. porazili skadarskog vezira Mahmut-pašu Bušatliju, i time svojoj zemlji osigurali zapaženo mjesto u zajednici evropskih naroda, Crnogorci su - nastavlja vladika - formirali centralni organ zemaljske vlasti, pod imenom Kuluk, i Praviteljstvo koji imali da djeluju na „zakonima opštijem soglasijem sočinjenim". Tako izabrano Praviteljstvo „vladalo" je narodom, a „Kuluk" je „zle ljude fatao i na sud dovodio" „kao što se u cijelom svijetu čini, jer bez toga ne može biti ni slava ni sloboda vaša utvrđena, ni dugovjeka". Pošto je narod prihvatio ovu istorijsku obavezu - produžava vladika - „Zakonik carstvujući kastigom, strašno prijećaše, praviteljstvo i sud pravdu činjaše, kuluk s mjesta na mjesto iđaše, i svaki zlodej od straha treptaše, dok putnik mirno putovaše, trgovac slobodno trgovaše, rabotnik svoju rabotu veselo rabotaše, i čobanin svoju stoku bez straha napasaše". A za to vrijeme, kako je vladika prosuđivao, „Bogom blagoslovena tišina na sve strane prebivaše".

Jetke riječi

Iskazujući ovako prefinjene istorijske sudove o najsloženijim istorijskim procesima na razmeđu dva velika stoljeća, vladika nije propustio priliku da uputi riječi prijekora onima žiteljima Crne Gore kojima nije pošlo za rukom da te istorijske tokove shvate u mjeri kako je to zemlja od njih očekivala. Njima je namijenio jetke riječi prijekora, upozoravajući ih na to da „svobodu svoju ne poznajete i poznati je ne hoćete", jer je „vama protivno sve što je Bogu i poštenijema ljudima ugodno, vi ste od Boga ostupili i sasvijem strah božji izgubili, vi ne nahodite dobra i poštenja ni u čemu, nako u svoje zlo i bezakono samovoljstvo, vi ne imate viših zlotvorah od samijeh sebe i vama niko ništa ne čini bez vaše zađevice".
Riječi i poruke Petra I djelovale su snažno na većinu žitelja Crne Gore, oni su njih uvažavali, njima vjerovali, isticali ih, kleli se u njihovu pravičnost. Nastupali su, doduše, i takvi istorijski trenuci kad se moć rasuđivanja kod naroda pomuti, kad njihovom psihom počnu da dominiraju iracionialni elementi, kad ožive kategorije iz minulih vremena, kad zdrav narodni duh zamijene anarhija i destrukcija. I u takvim teškim trenucima zemaljska vlast, popularno nazivana zemaljskim praviteljstvom, pokušavala je da očuva osnovni red u zemlji, pa je tako zapamćeno da su sredinom jula 1825. „zemaljski sudnici" pokažnjavali neke prekršitelje reda zemaljskog u Lješevu Stupu, „kuće zapalili", „a zemlje njih prodali i globu uzeli". Da bi narodu pokazao šta znači zemaljski red, vladika je presudu ovih „presuditelja" potvrdio „u kancelariju u koju pišu i sude". Nastojeći da se njegovi sudnici pridržavaju strogo reda i zakona, vladika je na njih apelovao „da zle i smutljive ljude od globe i kastiga ne branite". Najdosljedniji sprovodnici njegove državne linije bili su svakako predstavnici zemaljske vlasti iz Katunske nahije. Oni često nijesu pokazivali milosti ni prema porodicama krivih, ni pravih.

Državna obaveza

Vladika je uporno nastojao da u društvenu svijest crnogorskog naroda unese shvatanje da „domaći rat i nesloga" mogu i „velika i silna carstva" da razore i „pod tuđi bič i jaram stave", a kamoli „jedan mali i nejaki narod", dok, s druge strane, „sloga i poslušanije čini da i mali narod može velikim i silnim narodom postati". Petar I je stalno isticao ove misli i u raznim varijacijama tokom čitavog života, a naročito posljednjih godina vladavine. Bilo mu je posebno stalo da u narodu afirmiše ideju o obavezi prikupljanja zemaljskog poreza, stalno ističući da prikupljena sredstva od toga vida državnog uzimanja „neće niko haračit, no onizi koje vi isti iz dogovora pošaljete u sud. Ne bih rad čuti da se nahodi tko među vama da razbije kupit groše". Ova državna obaveza građana tadašnje Crne Gore, proklamovana Zakonikom iz 1803, teško je prodirala u svijest čovjeka naviklog da nikome ništa ne daje, već samo da traži i uzima.
Krajem oktobra 1826. vladika je teškim riječima ukorio guvernadura i ostale zemaljske prvake zbog toga što nijesu ispunili zadatu obavezu i prikupili porez.
Dok se crnogorski vladar s brigom ali i s pažnjom trudio da međudržavnim i međugraničnim odnosima s Austrijim dade karakter potpune legitimnosti i međunarodnopravnog zakonskog reda, trudiće se da, preko generala Tomašića, ubijedi drugu stranu da nekim problemima iz sfere međunarodnoprivatnog karaktera rješavaju „sudovi od kmetova", izabrani na recipročan način. Crnogorske vlasti su težile da na granici uspostave takvu pravnu sigurnost, pa su predložile da se neki neriješeni sporovi smatraju okončanim i predaju zaboravu, a proklamovan je i zahtjev da svaki narušitelj reda na crnogorsko-austrijskoj granici mora biti kažnjen po zakonu kao „najveći zlotvor i narušitelj reda". To su svojim potpisima potvrdili „guvernadur, serdari, vojvode i knezovi i vas puk crnogorski i brdski".
Ako su crnogorske brigade da se na granici s velikim susjedom uspostave odnosi reda i zakona, na područjima prema Turskoj stvari su tekle drugačije. Tamo se sve razvijalo nekakvim nepredviđenim smjerovima, nikad se nije bilo sigurno da događaji ne krenu tokom koji je lako mogao da ugrozi mir i red na čitavoj granici, da podigne na noge sve za oružje sposobne žitelje i s jedne i druge strane granice.

Komešanja širom Zete

Najsloženija zbivanja su se odigrala u Zeti. Tamo su, ubrzo poslije bitke na Morači, neki zetski prvaci otpočeli pregovore sa pojedinim malisorskim prvacima o borbenoj saradnji i tom prilikom jedni drugima dali „božju vjeru" da će se pomagati u borbi protiv Turaka. Tako je početkom februara 1822. održan tajni dogovor u Zeti, čiji je cilj bio priprema za dizanje ustanka. Poslije tog skupa specijalni izaslanici su otputovali na Cetinje kod vladike Petra I. Delegaciju su Zećani snabdjeli i pismenom porukom crnogorskom vladaru. U njoj je stajalo: „Kako vi, gospodine, s popom Jovom učinite - tako svi pristajemo". Nijesu pronađeni izvori iz kojih bi se neposredno moglo zaključiti šta je vladika odgovorio zetskim izaslanicima, ali na osnovu nekih kasnijih dokumenata, dalo bi se reći da im je savjetovao da se ne laćaju oružja.
U Zeti se stvari nikako nijesu mogle smiriti. Do komešanja je ponovo došlo krajem avgusta 1823. Tada su neke vodeće crnogorske starješine iz pograničnih plemena prema Turskoj, onako iz potaje, uz direktan oslonac na borbeno raspoloženje žitelja koji su se nalazili pod vlašću Osmanlija, a bez prethodnog dogovora s vladikom, počele da pripremaju za „udar na tursku zemlju i na turske gradove u Zeti". A neposredan povod za takav pokret bio je odlazak Mustafa-paše u borbu protiv grčkih ustanika. U dugogodišnjoj vladavini Petra I

ovo je bio prvi put da crnogorski prvaci prave dogovore ovakve vrste, bez oslonca na podršku zemaljskog vladara. Razgnjevljen prvom viješću o ovim pokretima, vladika je javio Crmničanima da ne želi ratovati ni sa kim, a Katunjanima, takođe uvučenim u ovaj poduhvat, poručio da je njihov dogovor sa žiteljima Riječke nahije lišen „svakoga zdravoga smisla i rasuđivanja". I pored ovakvih njegovih poruka, prilike u Zeti su se i dalje ozbiljno komplikovale, pa je potkraj 1825. ponovo došlo do opasnih dogovaranja.

Vladika preporučuje „terpenije"

U tim gibanjima presudnu ulogu je imala „sirotinja podgoričke, spuške i zetske nahije", kako se ističe u jednom pismu, u kome se naglašava da se „od zuluma i od zla živjeti ne može". Uznemirena sirotinja je veoma oštrim ali i opravdanim optužbama optuživala bega Averića, pripisujući mu mnoga zla, napominjući da on stalno „bije", „siječe", „veže" i vrši nasilja nad hrišćanskim ženama, tako da „sad drugoga lijeka ne možemo imati, no ili da se turčimo, ili svi najedno da poginemo". Na apel zetskih prvaka, upućen vladici 20. IX / 3. X 1825, crnogorski vladar je odgovorio 1/3. X da im ne može pomoći, preporučujući im „terpenije" do nekih boljih vremena. Pošto je od dvojice knjigonoša obaviješten da su žitelji čitavog područja riješili da se late oružja, vladika ih je upozorio na mogućnost da na sebe navuku veliku tursku vojsku, što bi ih dovelo u položaj „da svi propadnete i poginete sasvijem". Tim povodom vladika je uputio jednu od svojih najfinijih i jezički i stilski sročenih poslanica, adresovanu „Glavarima hrišćanluka podgoričkog, spuškog i zetskog" (1/13. X 1825). U njoj im, prije svega, napominje da je „lako koju stvar započeti, no sve što se započne bez prilične zgode i bez zdravoga razuma i rasuždenija, ne može srećnu svrhu imati, jerbo konac djelo krasi, a ne početak". Ističući dalje da „svaki blagorazuman čovjek" prvo „promisli dobro i rasudi što ima činiti", pa ako „vidi da će svrha njegova djela biti blagopolučna, onda započne dejstvovati, a onako započeti neće". Rezonujući o svim mogućnostima koje im se pružaju, vladika nastavlja: „neka uzmete Zetu, kao i mislite da ćete lako uzeti, nego mi kažite, imate li sile da je branite i da ratujete s Turcima, koji će u Zetu doći, i hoćete li u takvu zgodu igdje u svijet naći prijatelja, koji će vam pomoć i pokrovitljstvo dati, u vrijeme kad samo zlo i nesreću svijećom ištete". Upoređujući njihovu poziciju sa onom grčkih ustanika, vladika je primjećivao: „Oni su postavili senat, koji vlada i upravlja sve, i svaki ga sluša, a u vas posluha nije, oni imaju slavne đenerale i oficire, koji su predvoditelji na more i na suho pred vojskom, također mudre i učene senatore i ministre, koji perom dejstvuju, a poslije upravljaju, u vas takovijeh ljudi nema, oni su sočinili zakone, i sve potrebite uredbe, i utvrdili i žestoke kastige, postavili verhu svakoga zakonoprestupnika, a vi zakona i uredbe nemate, a kastigat nikoga ne možete, (mogu) oni iz drugijeh knjažestava dobavljati sve što hoće, a vi nećete moći ni jednog fišeka u potrebi dobaviti, oni što imaju aspre svaki u opštu miriju daje, a u vas toga biti neće, oni znadu što se u svijetu čini, a vi ne znate što je svijet, oni i uzdanicu u nekoga imaju, a vi se ne možete ni u boga uzdati".

Između stvarnosti i vizija

Rad na pripremanju bune u Zeti nije ostao nezapažen u konzularnim krugovima evropske diplomatije. Znajući to, i Petar I je o tim pripremama obavijestio ruskog poslanika u Beču Tatiščeva, napominjući da su pripreme za ustanak vršene „bez svake prilične zgode" i neophodnog „priugotovljenja". On je sve to, pored onoga što je iznio u svojoj poslanici i „slovesno" saopštio izaslanicima Zete. I iz poslanice i kasnije iz dokumentacionog materijala upućenog ruskoj diplomatiji jasno se vidi da su vladičini pogledi više od pola stoljeća bili upućeni ka Zeti. Smatrao je da sreće za Crnu Goru nema dok joj se ta oblast ne priključi i dok njegova zemlja ne dobije izlaz na more.
Petar I je smatrao da kraj treće decenije XIX stoljeća ne pruža šanse ni približno onakve kakve je nudila posljednja decenija XVIII. On je mislio da se tada s oružjem ništa ne može postići, ali ga je daleko više boljelo saznanje da su se neki žitelji Zete digli da zajedno s Turcima idu na grčke ustanike.
Crnogorsko-turska i crnogorsko-austrijska granica na većini područja bile su obilježene jasnim znacima koje su ih priznavale i relativno poštovale obije strane, posebno u periodima dobrosusjedskih odnosa. A dovoljan je bio i manji incident na bilo kojem sektoru te relativno duge, obilježene i neobilježene, granične linije pa da dođe do ozbiljnijih poremeća u robnonovčanim, trgovačkim i trgovačko-tranzitnim tokovima. Pokazivalo se da je Crna Gora predstavlja privredno područje mnogostruko uključeno u relativno širu ekonomsku zonu jugozapadne jadranske obale i njezinog zaleđa. Povezanost crnogorskog unutrašnjeg tržišta, u prvom redu Rijeke Crnojevića i Vira Crmničkog, a zatim i pazara i trgovišta na Njegušima, Prentinoj Glavici i drugima, sa pazarima na turskoj teritoriji, u prvom redu u Skadru, Podgorici, Žabljaku, Baru i Spužu, kao i sa onima na Primorju, u prvom redu u Kotoru, Risnu, Herceg Novom i Budvi, bila je mnogostruka tako da je svako iole upućen u probleme ekonomskog života i političkih odnosa osjećao da svako, pa i najmanje prekidanje ili presijecanje tih veza znači ugrožavanje narodnog opstanka i na jednoj i drugoj strani granice. Svaki pucanj na granici zlokobno je djelovao na skadarske, barske, žabljačke, podgoričke i nikšićke trgovce i njihove crnogorske i brdske ortake sa druge strane granice. A vodeni put preko Skadarskog jezera, preko koga je proticala roba u lađama i čunovima za Rijeku Crnojevića, postajao je u tim trenucima rizičan. Kad god je mogao, vladika je pokušavao da se ove veze ne kidaju ni po koju cijenu. U tome je, valja reći, često nailazio na podršku skadarskih vlasti. Čak su skadarski prvaci često od vladike zahtijevali da se sam lično angažuje kako bi se ova ekonomska žila kucavica održala da pulsira po zakonima prirodnih odnosa jednog inače ekonomski i tržišno jedinstvenog područja. Vilajetske vlati u Skadru su strogo nadzirale slobodu prometa i strogo kažnjavale žitelje koji su usporavali ili ometali slobodan promet roba i novca sa Crnom Gorom, iako druga strana nije mogla recipročno da odgovori.

Prepiska Zećana i vladike

Tragedija je bila u tome što su ekonomske zakonitosti, koje su ove oblasti vezivale posebnim sponama, vazda mogli poremetiti politički činioci bilo jedne bilo druge strane. A poslije toga su nastajala optuživanja, okrivljivanja, apeli i prijetnje, tako da je danas dosta složeno ustanoviti ko je snosio veću krivicu. U većini slučajeva su to, ipak, bili Crnogorci.
Početkom avgusta 1827. javio je Mihailo Plamenac vladici da je dobio sigurna obavještenja o gomilanju

turske vojske za udar na Zetu, „budući da se Zeta naređivala da o Đurđevu dne uzme careve gradove". Na obavještenja o takvim pripremama Turci su spremali kao protivradnju da pogube pedeset vrsnijeh Zećana. Na to su Zećani, „velje i malo, muško i žensko", okupljeni na saboru kod Vukovičke crkve, učinili vjeru da „krv proliju u borbi protiv Turaka". Zbog toga su odmah poslali poruku crnogorskom gospodaru „da im svetu desnicu pruži". Na kraju se pokazalo da su se pripreme za novi ustanak u Zeti završile tragično.
Vladici nijesu bile po volji ovakve radnje koje su narod Zete i čitavu Crnu Goru izlagale golemim rizicima. Njegovi izaslanici su počeli da obilaze granična plemena i Zetu i da nagovaraju uznemirene žitelje da budu strpljivi i da sačekaju bolja vremena. Na samom početku 1828. na jednom plemenskom saboru u Bjelopavlićima izglasana je odluka o tome da se ne preduzima nijedan rizičan korak, pogotovo ne takav koji ne bi bio po volji vladici. Na saboru je oštro osuđen postupak starješina koji hoće „k Turcima i k veziru". Tada je stanovništvo u pograničnim oblastima prema Skadarskom vilajetu, kao i ono u Zeti, zapalo u veliku muku. Jedan dio njihovih prvaka, posebno neki u Bjelopavlićima i Piperima, smatrali su da crnogorske vodeće starješine, uključujući i samog vladiku Petra I, pretjeruju u ocjenama o održavanju intenzivnih ekonomskih veza sa gradovima Skadarskog vilajeta, posebno sa Skadrom. Njih su na to natjerivali grubi zakoni gole životne egzistencije, tako da takve njihove veze nijesu, po pravilu, imale nikakvu političku dimenziju. I zato su Piperi krajem decembra 1828. bili prinuđeni da vladiku otvoreno i dosta energično upozore na neopravdanost njegovih prijekora, ističući da nije pravo što ih je „korio za Turke, e u njih ulazimo; mi vidimo da je sva tvoja zemlja š njima u miru, a nas silom ugone Bjelopavlići u nju... Ma mi, ako idemo u Turke, mi š njima nikome ništa učinjeli nijesmo". Latentni antagonizam između Brđana i Starocrnogoraca zadržao se dugo kroz XIX stoljeće. Crnogorske vlasti, uključujući i samog vladiku, teško je bilo ubijediti da su u mnogim slučajevima veze Pipera, Bjelopavlića, Bratonižića, Kuča i Crmničana sa okolnim gradovima pod turskom vlašću podsticane životnim, egzistencijalnim, a ne političkim razlozima.

Smjena na ruskom prestolu

Petru I je, prije svega, bilo stalo da sačuva kakvu-takvu državnu tradiciju, posebno onu o djelatnosti zemaljskog praviteljstva ili kuluka, pa ga je to vjerovatno i natjeralo da u oktobru 1825. sroči onu jezičko-stilski jednu od najljepših svojih poslanica, u kojoj je dao istorijski sažetak djelatnosti zemaljskog kuluka. To ga je i natjeralo sredinom oktobra (6/18. X) da održi zemaljsku skupštnu na kojoj je ponovo naznačio zemaljske sudije i ponovio staro rješenje o zavođenju poreza.
Kad je pred sam kraj 1825. na čelo Rusije došao novi vladar, pokazalo se da se nijedan dotadašnji ruski samodržac nije popeo na vladarski prijesto u znaku toliko unutrašnjih uzbuđenja i potresa kao što je bio slučaj sa Nikolajem I Pavlovičem Romanovim. Pred sam kraj 1825. izbila je pobuna dekabrista. U njoj je novi ruski imperator pokazao kakvim je sredstvima sve spreman da čuva samodržavni sistem. Novi ruski samodržac je s uspjehom položio ispit istinskog žandarma Svetog saveza.
Tek sredinom maja 1826. crnogorski vladar je uputio saučešće ruskoj vladi povodom smrti Aleksandra I i krunisanja Nikolaja I.
Crna Gora nije bila spremna na neke posebne akcije koje su mogle izazvati opšte zaplete na Istoku. Stoga vladika nije ni dao pozitivan odgovor na zahtjev sekretara grčke vlade da uputi jedan broj Crnogoraca kao pomoć u borbi protiv Turaka, već cijenio da je dovoljno ako pismom izrazi solidarnost s novom grčkom vladom.

Pod bremenom godina

Novi ruski vladar je počeo da vodi istočnu politiku u skladu sa shvatanjem o podršci svake koncepcije koja bi zamijenila "carstvo polumjeseca" na Istoku. Iako se u Petrogradu računalo da bi kriza na Istoku mogla da započne svakog časa, ruski vladar je držao da tu krizu ne bi trebalo ni izazivati ni ubrzavati, već se samo starati da se što dosljednije ispune odluke Akermanske konvencije, kao i Petrogradskog protokola.
Početkom 1828. prilike na Istoku su izmakle diplomatskoj kontroli. Evropa se našla pred novim rusko-turskim sukobom. Bilo je tada krugova u Petrogradu koji su smatrali da je iskrsla prilika da se na Balkanu obrazuju samostalne države monarhističkog ustrojstva, oslonjene na Rusiju, a da se Carigrad proglasi za slobodan grad. Iako broj protivnika ruske politike u Evropi nije bio mali, Nikolaju I je pošlo za rukom da osigura diplomatsku osnovu za rat protiv Turske. Svakome je bilo jasno da Rusija kao velika država nije mogla dopustiti da Porta nastavlja sa sistematskim preprekama ruskoj trgovini i pritiskom na ruske podanike u Carstvu.
Mada ruska vojska nije bila osposobljena za ratovanje u novim uslovima, njezini uspjesi su zadivili Evropu, kako na srednjoazijskom tako i na balkanskom ratištu. Kad su njezine balkanske armije doprle do Jedrena, turska glavna komanda je bila prinuđena da sklopi mir (u Jedrenu, 12/26. IX 1829). Njegove odredbe osigurale su Rusiji dominaciju na Istoku i, što je tada bilo najznačajnije, potpunu slobodu prolaza brodovima svih sila kroz moreuze.
Neki evropski posmatrači su očekivali da će rusko-truski sukob pokrenuti na rat i Srbiju. Pokazalo se da su najuticajnije ličnosti vlade na Nevi bile protiv toga. Miloš je, doduše, u početku pravio neke ratničke kombinacije, ali je od toga odustao, zadovoljavajući se time da preko svojih pouzdanih veza ometa odlazak trupa skadarskog vezira u pomoć turskim armijama koje su se suprotstavljale ruskim snagama na Balkanu.

Veliki rizik

Novi sukob Rusije s Turskom imao je snažan odjek u Crnoj Gori. Petar I je preko posebnih veza pratio svaku radnju skadarskog vezira. Vladici nije moglo da promakne iz vida da su Austrijanci potstrekavali Mustafa-pašu da ubrza slanje svojih na ruski front. Crnogorski gospodar je, takođe, brzo uočio da se skadarskom veziru nije išlo s trupama na front čiji je sihod bio sasvim izvjestan.
Sam vladika je smatrao da bi ratni sukob s Turskom, makar i u ovako povoljnim uslovima, za Crnu Goru bio velik rizik. Stoga je želio da sa skadarskim i hercegovačkim Turcima zadrži odnose normalnog susjedstva. Svoju državno-političku koncepciju u tim uslovima najbolje je izrazio u jednoj poruci Tahir - begu Averiću, rekavši mu da je najdjelotvornije "za nas i za vas". Na kraju je kategorički izjavio "ja rati ne želim i nigda je

želio nijesam", osim u slučaju "da se od napasti branim". Tako je na granici Crne Gore sa Skadarskim vilajetom ostalo da vlada stanje-ni sukoba ni mira. Mora se reći da su u ovom relativino kratkom razdoblju od januara 1828. do zaključenja rusko-turskog mira svi sporovi i sukobi izazivani iz Skadra. To je sve više učvršćivalo borbeno raspoloženje naroda u pograničnim plemenima, pogotovo od trenutka kad je vilajetska uprava u junu 1828. izdala naredbu o zabrani prodaje žita Crnogorcima. Da vladika tada nije bio opterećen bremenom godina-ko zna da li bi se u vrijeme rusko-turskog rata držao takve državno-političke doktrine. Postojala je jedna linija koja se nije smjela prelaziti, za koju su važila drevna pravila, a uzdržanost se nije uzimala u obzir, pa je svaki pokušaj Turaka da direktno ugroze opstanak Crne Gore, kod vladike izazivao gnjev svoje vrste. U pismu ruskom generalnom konzulu u Dobrovniku iz sredine juna 1828. godine on je izražavao spremnost da se ponovo lati mača, vjerujući da „bi i meni starcu, u Boga se uzdam, još snage i duha pridošlo". Stari ratovodac sanjario je tada da će mu se pružiti još jedna prilika da digne svoju naoružanu desnicu na najljućeg protivnika svoje zemlje i svoga ugroženog naroda. Na to ga je možda navodilo i saznanje da je te godine ruski prestolonasljednik prihvatio da primi na poklon pušku Mahmut-paše Bušatlije, stari crnogorski ratni trofej.

Pisma ruskom caru i vladi

Krajem avgusta 1828. godine vladika je obavijestio „blagorodnu gospodu glavare" na mogućnost da dočeka „Ruse da vidim na ove strane" - "onda ću prikazati svačija djela od poslušanija i sloge, ali i od neposluha i samovoljstva". To mišljenje je stari gospodar vjerovatno iznio na osnovu nekog obavještenja o dolasku ruskih izaslnika u Crnu Goru. On je, vjerovatno, nekim putem saznao da su njegove peticije A. Stojkoviću imale uticaj na rezonovanja odgovornih ličnosti u petrogradskoj vladi. Daleko veća nadanja polagao je u misiju Mateja Petrovića Vučićevića, koji je u maju 1828. otputovao po vladičinom nalogu u Rusiju s pismima za ruskog vladara i rusku vladu. Došavši u Odesu, vladičin izaslanik je uputio u Glavni stan ruskog imperatora vladičine pismene zahtjeve koji se odnose na javnu zaštitu Crne Gore od strane Rusije, na materijalnu podršku za izgradnju nacionalnih institucija vlasti i škola („une administration nacionalne et les ecoles publiljue" Nikolaj I je s pažnjom proučio sve vladičine zahtjeve i donio odluku da se odmah započne s isplatom zaostale sume crnogorske redovne subvencije i s valdičinom godišnjom penzijom, smatrajući da je to dovoljno da se održava praviteljstvo i škola. Ali, što se tiče zahtjeva da se prizna javna zaštita nad Crnom Gorom-takva preporuka „ni u kom slučaju ne bi mogla biti odobrena, budući da za to ne postoji povoljan oslonac u ma kom međunarodnom ugovoru".

Sporenja s Gagićem

ЈЕРЕМИЈЕ ГАГИЋ

Isplata redovne ruske subvencije Crnoj Gori u iznosu od 1.000 dukata izazvala je sredinom maja 1826. oštar sukob između vladike i ruskog zvaničnog predstavnika u Dubrovniku Jeremije Gagića. Stari Karađorđev saradnik, dobar poznavalac prilika na Balkanu, čovjek zapažene nadarenosti, a nedovoljnog obrazovanja, uspješno je obavljao dužnost ruskog konzula u Dubrovniku. Za njega se ne može reći da nije bio naklonjen Crnoj Gori i njezinim vladarima, mada nije bio u stanju da produbljenije rezonuje o osobenim putevima kojima su se kretali narodni pokreti na Balkanu, uključujući tu i crnogorski. On nije bio u stanju da shvati njegov višestoljetni specifični istorijski tok i njegovu organsku povezanost s mnogovjekovnom, ranofeudalnom (dukljanskom) tradicijom. Vladika Petar I je znao da sudi realno o ruskom konzularnom predstavniku, uočavajući njegove i sposobnosti i ograničenosti. U nekoliko navrata ispoljio je prema Gagiću odvažnost pravog zemaljskog vladara, što se nije dao pregibati ni pred kim, a kamo li pred jednim, ipak, malim konzularno-diplomatskim činovnikom. Prvi put mu je vladika to stavio do znanja kad nije želio da posluša njegove sugestije prilikom otpravljanja peticije knjazu Galicinu. Tada je Gagić mogao da osjeti da sa vladikom Petrom I nema šale! **Drugi put je došlo do oštre razmjene oprečnih stavova kad je sredinom maja Gagić uputio vladici zvanično obavještenje da mu šalje dio subvencije ruske carske vlade, napominjući mu da se ona dostavlja „slavenskoserpskom narodu". Na to je stari vladika, veliki državotvorac i diplomata, poslao pismo začuđujućeg karaktera, tražeći od Gagića objašnjenje da nije u pitanju „neka političeska pričina" o tome što „tisuća cekinah ne ide pravo**

crnogorskomu, nego slavenoserpskomu narodu". Utemeljivač crnogorske nacionalne države i tvorac crnogorske nacionalno-političke misli nije mogao dopustiti a da jednom pretencioznom i malom ruskom konzularno-diplomatskom činovniku ne saopšti da bez potrebe izaziva gnjev kod Crnogoraca time što miješa suštinske kategorije i pojmove već jasno iskristalisane u istoriji nacionalnopolitičkih pokreta na Balkanu.

Dolazak Sime Milutinovića Sarajlije

Pod sam kraj tridesetih godina doputovao je u Crnu Goru Sima Milutinović, srpski pjesnik i sakupljač narodnog poetskog blaga. Odmah po dolasku u Crnu Goru imenovan je za vladičina sekretara, o čemu su austrijske vlasti obavijestile svoje pretpostavljene organe.
Od svih vladičinih i „narodnih" sekretara Sima Milutinović je bio možda najinteresantnija figura. Iako se sekretarskim dužnostima manje bavio od svojih prethodnika, u narodu je stekao najsnažniji uticaj i ugled. Neki narodni prvaci i bliski vladičini saradnici nijesu ga mnogo podnosili zato što se za sekretarske dužnosti malo interesovao, što je najvažnije, bio je mnogo samouvjeren, što Crnogorci nijesu mnogo cijenili. Isto tako, zamjerili su mu što „nije ni malo bio tvrd na tajni".
Crnogorci su samohvalisav narod, ali kad zapaze kod drugoga takvu osobinu to im jako smeta. S druge strane, ni u jednoj zemlji Balkana nije se toliko vodilo računa kako se govori na javnim skupovima i upšte na javnim mjestima. Kult fine, procijeđene riječi njegovan je u Crnoj Gori kao nigdje na svijetu. Sima se, pak, ponekad izražavao pretjerano patetično, misleći da to godi Crnogorcioma. A oni su se, upravo, uzdržavali od takvog načina izražavanja. Njih je surovi život navikao da sve pojednostave i uproste, pa i jezički izraz.
Stari vladika Petar I je iskoristio dolazak Sime Milutinovića da ga naznači i za učitelja mladom Radu Tomovu. Vladičinom nasljedniku nije mnogo ni bio potreban učitelj. Njemu je bio neophodan „nastavnik". A u Simi Milutinoviću dobio je pravog nastavnika. On ga je uputio u sfere poetskog stvaralaštva, onako kako je znao i umio, na stvaralaštvo koje se oslanjalo na narodnu lirsku i deseteračku poetiku, ali mnogo dublju, složeniju i misaoniju od nje.
Sam vladika Petar I je na neki način bio opčinjen ličnošću Sime Milutinovića. Stoga mu je povjeravao i dužnosti koje su prevazilazile uobičajene obaveze narodnih sekretara. Tako je Sima ponekad dobijao od vladike zadaće da radi na organizaciji vlasti po plemenima, da se suprotstavlja onima koji su „branili zle ljude od kastiga".

СИМА МИЛУТИНОВИЋ САРАЈЛИЈА

Ne mnogo poslušni sekretar

Sima je svojom rukom prepisivao neke vladičine poslenice, posebno neke do čijeg je saržaja vladici bilo posebno stalo, kao što je slučaj sa onom upućenoj Njegušima 28. V / 9. VI 1828. Sekretarski poslovi nijesu mnogo odgovarali nemirnoj i dosta pretencioznoj prirodi Sime Milutinovića. Neke poslove u Narodnoj kancelariji obavljao je na način koji nije mnogo odgovarao vladičinim poimanjima o tome kakav treba da bude jezik državne administracije. A taj je jezik predstavljao najljepši i najjednostavniji oblik narodnog crnogorskog govora. U njega je Sima unosio neku čudnu patetiku, neobičnu metaforiku i retoričnost koja je snažno odudarala od finog narodnog govora Crnogoraca. Čim je vladika to uočio, nije dopuštao da mu Sima sastavlja koncepte za važna državna dokumenta, već je to sam radio, a Sima ih je samo prepisivao. Vladici je posebno smetao Simin filozofstvujući način izražavanja i upotreba nekih staroslovenizama, koji su činili nejasnim vladičine precizne misli i ideje. Tako je u jednoj vladičinoj peticiji Nikolaju I iz 1828. godine Sima toliko pomutio vladičine jasne ideje i misli da je teško bilo razabrati šta je u tom važnom dokumentu vladičino a šta Simino. Ipak, te jezičko-stilske intervencije nijesu umanjile istorijsko značenje vladičine peticije od 1/13. V 1828, već ona predstavlja jedan od najznačajnijih istorijskih i kulturnih spomenika poteklih iz glave utemeljivača nacionalne crnogorske države, koga su velike nevolje natjerale da ruskog samodršca upozori na potrebu da razmisli o tome da se jedna mala nacija na Balkanu, koja se mnogo puta latila oružja na poziv Rusije, a u jednom teškom trenutku po Imperiju bila je u stanju da ukrsti i mačeve sa Napoleonovom armijom u Dalmaciji i Boki Kotorskoj, da naiđe, sasvim neopravdano, na bedem ćutanja sa

svoje opravdane zahtjeve pred vladom zemlje pokrovitiljice.
Iako vladika nije dobio direktan odgovor na ovu znamenitu peticiju, ipak nije gubio nadu u Rusiju. Ruska vlada je tražila izlaz, a njega nije bilo lako naći u datim međunarodnopravnim okolnostima.
Na kraju su Carska kancelarija i Ministarstvo inostranih djela donijeli odluku da ispitaju sve mogućnosti koje je nudio fakat da je u Petrogradu još boravi ruski državljanin, koji je izražavao spremnost da Crnoj Gori stavi na raspolaganje dio svog kapitala i svoje životno iskustvo u organizaciji i učvršćenju vlasti u toj zemlji.

Na ivici preživljavanja

Prvi pouzdaniji statistički podatak o broju žitelja u Crnoj Gori potiče iz 1814. i 1815. godine kad je crnogorski opunomoćenik vodio pregovore o preseljavanju čitavog crnogorskog naroda u Rusiju i kad je, navodno, sigurno saopštio da u Crnoj Gori ima 20.000 porodica. Poslije nepunih petnaest godina (1829) sam vladika Petar I je izjavio da u zemlji živi 100.000 stanovnika. Sve ovo, pored ostalog, svjedoči koliko je stopa demografskog prirasta bila zabrinjavajuće niska.
Bilo je mnogo ondašnjih posjetilaca Crne Gore koji su se u čudu pitali kako toliki narod živi na onako surovom reljefu. Crnogorci nijesu mislili tako. Oni su smatrali da bogatstvo njihove zemlje predstavljaju planine i brda, prekriveni stoljetnim četinarskim i listopadnim šumama i drugim biljnim pokrovom, što je taj na prvi pogled zastrašujući pejzaž činilo pitomim i punim mnogih bogatstava koja su ondašnjem čovjeku predstavljala izvor za život i opstanak. Brojni evropski putopisci su isticali razne mogućnosti koje su neke pitome doline pružale žiteljima ovog prostora za razvoj seoske privrede: zemljoradnje, voćarstva, povrtarstva, lova, ribolova i, posebno, stočarstva. U narodu se držalo da su stoka i stočarstvo najsigiruniji vid narodnog bogatstva, iako su svi za privređivanje sposobni žitelji s pedantnošću obrađivali svaki kutak plodnih zemljišnih površina.
Mnogi autori koiji su pisali o privrednim mogućnostima Crne Gore onoga vremena, isticali su značaj toga što je vladika Petar I, pod sam kraj XVIII stoljeća, donio u Crnu Goru sjeme krompira. Ova poljoprivredna kultura ubrzo se razvila do te mjere da je postala jedan od najbitnijih elemenata u narodnoj ishrani.
Značajnu privrednu granu za dvije crnogorske nahije, Riječku i Crmničku, predstavljao je ribolov na Skadarskom jezeru. Tamo se lovila delikatesna riba ukljeva („scoranza"), koje nema nigdje drugo u evropskim rijekama i jezerima (postoji samo jedna podvrsta scoranze u Bajkalskom jezeru). Ona se, uglavnom kao sušena, izvozila u zemlje Italije, prvenstveno u gradove Bari, Ankonu i Veneciju i izvoznicima donosila znatne prihode. Kad se trgovina scorancom razvila, država je od toga takođe imala prihod od carina na izvoz.

Privredna situacija

U Crnoj Gori nije bilo razvijeno zanatstvo kao u nekim drugim zemljama na Balkanu. Crnogorci su, inače, dobijali kvalitetne usluge u zanatskim radionicama Skadra, Podgorice i Bara, kao i u primorskim gradovima pod mletačkom i kasnije austrijskom upravom. Bilo je, doduše, zanatskih grana u kojima su domaći majstori pružali sasvim kvalifikovane usluge: tesari, zidari, kamenoresci, pa, čak i puškari. Pojedine odijevne predmete, muške i ženske narodne nošnje, radile su domaće tkalje, pletilje i vezilje, tako da su se po kvalitetu i ljepoti mogli mjeriti sa najljepšim odijevnim predmetima nošnje balkanskih Slovena.
Najsiromašniji narod na Balkanu imao je najskupocjeniju svečanu narodnu mušku i žensku nošnju.
U zemlji je u nekim nahijama bilo razvijeno vinogradarstvo, posebno u Crmničkoj nahiji. Kvalitetne sorte vinove loze gajile su se i u Riječkoj i Lješanskoj, kao i u nekim plemenima Katunske nahije, zatim u Bjelopavlićima i Piperima.
Od kraja XVIII stoljeća zemlja je počela da se sve više oslobađa elemenata naturalne privrede, da ubrzano napušta sve ono što je podsjećalo na ratničku privredu, da daje prednost robnonovčanim transakcijama, bez obzira na to što nije imala svoju vlastitu novčanu jedinicu. Do kraja XVIII vijeka u Crnoj Gori je u opticaju bio mletački cekin, turske i dubrovačke pijastre, a kasnije austrijska forinta i francuski napoleonderi. Često je od količine novčane mase tako raznorodnih novčanih jedinica zavisio obim trgovine sa oblastima s kojima je Crna Gora činila jedinstveno područje u novčanorobnom smislu. Svako zatvaranje granične linije prema Spužu, Podgorici, Skadru, Baru ili Ulcinju, kao i prekid graničnih prelaza na mletačko-crnogorskoj i kasnije austrijsko-crnogorskoj granici, žitelji jedne i druge strane pratili su sa zebnjom. To im je donosilo brigu i činilo velike životne teškoće. Pokazalo se da se prirodni tokovi novca i roba ne mogu prekidati.
Crnogorski narod je uglavnom izvozio stoku i stočarske proizvode, industrijsko i ljekovito bilje, drvo, proizvode poljoprivredne proizvodnje, posebno vinogradarstva i povrtarstva. Sam vladika Petar I je smatrao da samo tim putem Crna Gora može da uđe u zajednicu evropskih naroda i u civilizovani život Evrope. On je mislio da je to nemoguće postići bez potpuno „slobodnih mora" i „neograničene trgovine".
Među crnogorskim trgovcima i trgovačkim ortacima često susrećemo i neke istaknute narodne starješine. Tako je jedan od najpoznatijih uvoznika žita bio i vladičin najistaknutiji prvak u Crmničkoj nahiji Savo Plamenac. Poznato je još nekoliko vojvoda i serdara koji su se intenzivno bavili tako unosnim poslovima.

Svjetlo u tami

Petar I je bio takav vladar kome nijedan državnopravni potez, sračunat na uvođenje novih društveno-ekonomskih odnosa, nije bio tuđ. S druge strane, on je veoma kritički sudio o nekim aspektima djelovanja novih društveno-ekonomskih zakona na socijalnu strukturu u zemlji koja je preduzimala prve, često i nesigurne korake na putu daljeg razvoja. Tako je s dosta opreznosti gledao na uticaj nekih tendencija proističućih iz same prirode lihvarsko-zelenaškog kapitala, čija moć i uloga su mu bile sasvim poznate.
Vladika je smatrao da nosioci ovakve vrste novčanih transakcija ponekad „presušuju izvor napretka i otvoreno prazne narodnu kasu", pa je pokušavao zakonskom i običajno pravnom praksom da takve „nenasite aždaje" i „moćne zelenaše", na neki način ograniči, kako ne bi „opustošili zemlju", koju je crnogorska sirotinja stalno zalivala znojem, a hrabri branili svojom „plemenitom krvlju". Prvi pokušaj da se na neki način ograniči negativno djelovanje lihvarsko-zelenaškog kapitala učinjen je u prvom crnogorskom zakoniku, kad su propisane stroge kazne za mito, mitnike i deračinu. A da je nasilje zajmodavaca bilo prevršilo svaku mjeru

može se zapaziti i iz toga što su oni ponekad tražili i pravo preče kupnje nad nekretninama svojih dužnika.
U uslovima najteže oskudice koja je na razmeđu dva stoljeća vladala Balkanom, Crna Gora se možda nalazila u najtežem položaju, na samoj granici civilizovane Evrope, a daleko od civilizacije, relativno daleko od centara moći već duže vremena umiruće Otomanske imperije, a stalno na udaru njenih graničnih organa vlasti i uticaja njezine zaostale i primitivne filozofije življenja. I u tako otežanim uslovima, zemlja i njezini vodeći narodni prvaci radili su na širenju pismenosti, razmišljali čak i o otvaranju redovnih škola. Tu veliku ideju prvi put su predstavnici Crne Gore izložili bečkoj vladi u istorijskoj peticiji iz 1779. Kasnije je vladika Petar I tu istu ideju jasno izložio u nekoliko peticija ruskoj vladi. A u martu 1805. o tome je vladika vodio i prepisku sa srpskim piscem i prosvetiteljem Dositejom Obradovićem.
Nosioci širenja pismenosti u Crnoj Gori bili su dugo vremena sveštenici i druga crkvena lica pri pojedinim manastirima. U tom pogledu najznačajniju ulogu igrali su: Cetinjski, Stanjevići, Maine, Brčeli, Ostrog, Piperska ćelija i Morača. Stalnu brigu oko širenja pismenosti u narodu i podizanju narodne kulture vodio je sam vladika Petar I. On je - kako je isticao ruski izaslanik Stefan Sankovski - i sam bio veliki ljubitelj knjige i štampane riječi. Njegova prirodna nadarenost ne bi onako snažno mogla doći do izražaja da je nije razvijao i obogaćivao saznanjima iz velike svjetske naučne i umjetničke literature. Dovoljno je baciti letimičan pogled na sadržaj literature u njegovoj probranoj biblioteci, pa da se uoči da je riječ o čovjeku širega obrazovanja od onoga što mu je mogla da pruži funkcija koju je zauzimao u crkvenoj hijerarhiji. U njegovoj biblioteci nalaze se djela na svim velikim evropskim jezicima, kao i na klasičnim (latinskom i grčkom). Tu su i djela Šekspira, Ezopa i Vergilija, kao i najznačajniji radovi Bifona i Voltera. U knjižnom fondu vladičine biblioteke ima i jedan broj rječnika i gramatika inostranih jezika.

Vladičino književno stvaralaštvo

Vladika Petar I se i sam bavio književnim stvaralaštvom. **Prije Vuka Stefanovića Karadžića pisao je na čistom narodnom jeziku.** Azbuka, koju je upotrebljavao nije, doduše, bila „čisto crkvena", ni „azbuka graždanska", ali je bila oslobođena mnogih crkvenoslovenizama, iako je upotrebljavao 37 slova.
Gotovo svi ozbiljni istraživači ukazali su na značaj literarne ostavštine Petra I za rad i književni razvoj Njegošev. I poetsko i prozno nasljeđe Petra I obogatilo je Njegoševa literarna saznanja, znatno produbilo njegovu poetsku misao i, što je najvažnije, približilo je poimanju običnog čovjeka i čitaocima. Onaj božanski jezik Njegošev u mnogome je podstaknut, pa čak vuče i direktne korijene iz raskošnog jezičkog izraza složenih misaonih kategorija Petra I.
Mnogi autori su već istakli da je vladika Petar I i prvi pjesnik Crne Gore. Prvi njegov pjesnički sastav pojavio se 1789. pod didaktičkim naslovom *Poučenje u stihovima*. Pisao je pjesme u desetercu. One su, pored ostalog, karakteristične i po snažnoj rimovanosti. Po umjetničkoj snazi ne mogu se upoređivati s vrhunskim ostvarenjima i tvorevinama starih ciklusa narodnog herojskog eposa, ali su vrlo prepoznatljive po svojoj unutrašnjoj misaonoj povezanosti.
Ljepota vladičine pisane riječi došla je naročito do izražaja u njegovim poslanicama, pisanim ne samo Crnogorcima i Brđanima, kako to dosadanji izdavači tvrde, već i istaknutim ličnostima Ruske imperije: imperatorima, državnicima, vojskovođama. U većini vladičinih poslanica bilo je dosta misli sličnih biblijskim poukama.

Poslanice remekdjela

Sve vladičine poslanice, sačuvane u pojedinim fondovima Cetinjskog dvorskog arhiva, publikovao je Dušan Vuksan tridesetih godina XX stoljeća. Kasniji izdavači, bilo da su priređivali poslanice u cjelosti ili fragmentarno, služili su se Vuksanovim izdanjem. I Vuksanovo i sva ostala izdanja objavljena su bez ikakvih komentara istoriografskih objašnjenja. A neobjavljenih vladičinih poslanica ima još na desetine i to onih vrhunskih!
Poslanice Petra I predstavljaju, velikim dijelom, remekdjela u literaturi ovakve vrste. U epistolarnoj književnosti svjetske slavistike i čitave svjetske literature poslanice crnogorskog vladike zauzimaju zapaženo mjesto. One su obogatile duhovni život crnogorskog naroda, iznijansirale njegov moral i njegovu filozofiju prirodnog prava, progovorile o opšteljudskoj i „sudejskoj" pravdi, izdiferencirale pojmove o redu i zakonu, o slobodi i „voljnosti" čovjekovoj, o miru u zemlji, o „samovoljstvu" i „tišini" zemaljskoj.
Prostome puku to je bilo neophodno. On je u vladici gledao bogočovjeka, čijim se blagoslovom oduševljavao i njim živio, a od kletvi plašio više nego od smrti. Ljudi su se divili njegovoj „čovjekotvornoj, narodnotvornoj, ljudskotvornoj riječi". Iz nje je zračila miaso o potrebi zajedničke odbrane od neprijatelja i domaće nesloge.

Uticaj na nasljednika

Vladika je i drugi po redu nacionalni istoričar Crne Gore. Napisao je Kratku istoriju Crne Gore. U istoriji crnogorske istoriografije tom djelu je poklanjana ozbiljna pažnja, isto kao i onoj potekloj iz pera prvog crnogorskog istoričara, rodonačelnika crnogorske istoriografije vladike Vasilije Petrovića. U posljednje vrijeme objavljeni su i o jednom i o drugom zanimljivi radovi profesionalnih istoričara. Njihovi rezultati nam olakšavaju mogućnost za dalja istraživanja iz sfere istorije istoriografije. Ako ništa drugo, saznanja do kojih su savremeni istraživači došli mogu nas uputiti na neke nove smjerove ispitivanja i na riznice istorijskih spomenika, u kojima bi se možda mogu naići i na nove izvore i o jednom i drugom stvaraocu i vladici Vasiliju i, posebno, Petru I Petroviću Njegošu. Vladiku Petra I posebno naglašavamo zbog toga što jedan broj starijih i novijih istraživača njega smatra tvorcem legende o Badnjoj večeri, ili Istrazi poturica, kako se ona drugačije naziva i u široj kulturnoj javnosti i u istorijskoj nauci. Tu je legendu, kao istorijsko „sobitije" prihvatio Njegoš i u Gorskom vijencu, najznačajnijem djelu svoje velike pjesničke trilogije i uzdigao je do najvećih poetskih visina. U trenutku kad je stvarao Gorski vijenac Njegoš se nalazio na vrhuncu razvoja svog intelektualnog i poetskog genija, pa se mora pretpostaviti da je svestrano proučio istorijske izvore do kojih je tada mogao doći o Istrazi poturica. Na to su ga, uostalom, primoravala djela dva stvaraoca koja su mu u mnogo čemu služila za uzor Petar I Petrović Njegoš i Sima Milutinović. I pored toga, Njegoš je Istragu poturica hronološki naznačio tako da se jasno da zaključiti da je smatrao da se ona zbilja u vremenskom rasponu koji obuhvata

duži istorijski period. Njegoš je, dakle, prvi autor koji nije prihvatio hronologiju o istrazi poturica koju je saopštio Petar I u svojoj Istoriji. Petar II je, doduše, prihvatio kazivanje starog vladike da se događaj odigrao u doba vladike Danila, tj. od kraja XVII do sredine treće decenije XVIII stoljeća, kad se i konstituisala crnogorska državna ideja. Nju je, uzimajući u obzir sve ono što se na političkoj pozornici Crne Gore odigravalo od same sredine XVII stoljeća do smrti vladike Danila, najdosljednije personifikovao svojim djelom i svojom mišljenju sam Danilo Šćepčev Petrović, vladika crnogorski i rodonačelnik dinastije Petrovića.

Znameniti testament

Rezultati najnovijih istoriografskih ispitivanja pokazuju da se kazivanje Petra I o istrazi poturica ne može uzeti kao siguran izvor sve dok, eventualno, ne bi bila potvrđena onovremenima pisanim dokumentima. Dotle ćemo se zadržati na stanovištu da je islamiziranim Crnogorcima bio sužen životni prostor onog trenutka kad je crnogorska zemaljska skupština 1648. formulisala svoju znamenitu peticiju o statusu zemlje pod pokroviteljstvom Sinjorije. A njihov život u zemlji nije se dao zamisliti poslije radikalnog zaokreta prema otomanskoj Porti koji je zauzeo narod Crne Gore, predvođen vladikom Danilom krajem prve i početkom druge decenije XVIII stoljeća, kad je došlo do prva dva velika rata s otomanskim trupama, predvođenim carskim seraskerima Otomanske carevine 1812. i 1714. Islamizirani Crnogorci, kao politička kategorija, igrali su neznatniju ulogu od one koju im neki istraživači daju, a iščezli su iz Crne Gore za vladavine vladike Danila, bez obzira na to što u istorijskim izvorima našeg i mletačkog porijekla nailazimo na islamska imena i prezimena kroz gotovo čitav XVIII vijek. Ovakvo rezonovanje, bez obzira na to što ima dosta hipotetičan karakter, nikako ne znači da treba zanemariti kazivanja vladike Petra I. Njih, naprotiv, treba dalje izučavati. Vjerovatno će do toga i doći kad se pripremi kritičko izdanje Kratke istorije Crne Gore. Sasvim je sigurno da stari vladika nije okončao svoje pisanje o istoriji Crne Gore sa godinom 1711., već je, kako se da zaključiti iz nekih izvora, nastavio izlaganje istorijskih zbivanja i o posljednjoj deceniji XVIII stoljeća.
Vrlo je važno istaći istorijski fakat da su vladike iz porodice Petrovića, posebno vladika Danilo, Vasilije, vladika Petar I i vladika Petar II, znatno doprinijeli da pojam „vladika" u žargonu Crnogoraca dobije isključivo značenje „gospodar", „vladar", a da je funkcija prvosveštenika isključivo vezana za pojam „mitropolit". Vrlo zanimljiva rezonovanja o tome dao je jedan istaknuti crnogorski istraživač, stručnjak, inače, za najnoviju istoriju.

Izdvajanje sveštеničkog staleža

Državni poslovi nijesu dozvoljavali vladici Petru I da se sistematičnije bavi afirmacijom sveštеničkog staleža. Taj je proces tekao sam po sebi, sveštенički stalež se bio relativno snažno izdvojio za vladavine vladike Petra I. On je sve više igrao važnu ulogu ne samo u političkom i društvenom životu zemlje, već je bio i jedan od nosilaca kulturno-prosvjetne djelatnosti. Sačuvani su neki, mada dosta oskudni, izvori o djelatnosti pojedinih sveštenika na uvođenju crkvenih knjiga rođenih i umrlih. Ne bi trebalo smetati s uma da su pojedini crnogorski sveštenici obavljali poslove opismenjavanja mladeži i bez ičijih uputstava, često u svojim domovima. Na osnovu nekih izvora da se zaključiti da su sveštenici prije rukopoloženja morali da uplate Mitropoliji određenu sumu novca prije nego dobiju sinđeliju. Vidi se da su se mnogi grabili za sveštenička zvanja zbog prihoda koje im je ono donosilo u siromašnoj zemlji.
Crkveni objekti u Crnoj Gori bili su siromašni, nedostajale su bogoslužbene knjige i crkvene utvari. Crnogorska groblja su bila veoma neuređena. Jedan savremenik je zabilježio da nigdje u hrišćanskom svijetu nema zapuštenijih grobalja od crnogorskih.
Od sredine 1829. sve vladičine brige su bile podređene želji da od ruske vlade dobije saglasnost da se u Crnu Goru što prije pošalje od ranije naznačeni carski izaslanik - Ivan Ivanović Vukotić. Sredinom marta bio se povratio s putovanja vladičin izaslanik Matej Petrović Vučićević. On ga je podstakao da se ponovo zvanično obrati pismom knjazu Gagarinu. Početkom avgusta 1829. vladika je sastavio i posebno pismo i za imperatora Nikolaja I. Pismo je vladika sam sročio, nije imao povjerenja u Simu Milutinovića da će to učiniti na najbolji način. Osnovna misao ovog novog vladičinog pisma bila je u ideji da se ruska vlada založi za to da se prilikom zaključenja mira s Turskom u mirovni sporazum unese i klauzula da se Crnoj Gori dodijeli oblast Zeta sa gradom Barom. Samo pod tim uslovom, isticao je vladika, Crna Gora može da „sačuva svoju nezavisnost, uredi praviteljstvo i izgradi ustanove neophodne za obrazovanje naroda". Crnogorski gospodar je, isto tako, tražio od ruskog imperatora da se omogući i seoba Crnogoraca u Rusiju svakome žitelju koji za to bude izrazio želju. Pismo imperatoru, državnom vicekancelaru i grofu Gagarinu odnio je sa sobom u Petrograd Matej Vučićević.

Briga o miru na granicama

Petar I se uporno držao shvatanja, još od bitke na Morači, da sa žiteljima na otomanskoj teritoriji treba vaspostaviti takve susjedske odnose i saradnju, kako bi oni stekli uvjerenje da je kod Crnogoraca i njihovog vladara riječ tvrda a solidarnost na muci velika. U posljednjem rusko-turskom ratu on je želio da Tahir-begu Averiću stavi do znanja da bi za obije strane, i tursku i crnogorsku, bilo „najbolje da radimo kako ćemo ljepše i mirnije na komšiluku živjeti". Sam vezir skadarski, Mustafa-paša Bušatlija prihvtio je takvu politiku, pa je zbog toga oštro prekorijevao vladiku što je zabranio izvoz iz Crne Gore nekih artikala na albanske pijace. Mora se reći da su se prilike i na jednoj i na drugoj strani granice razvijale i mimo želje vlasti jedne i druge strane. A ono što je najteže moglo da pomuti odnose među stranama bile su vojne obaveze hrišćanskog življa, na čemu su vlasti u Skadru često insistirale, kad bi se stvari na granici čak i manje zaoštrile. Tako je bilo sredinom 1829. kad umalo nije buknula buna u Lješkopolju. Vladika je zauzeo pomirljiv stav, osuđujući Lješkopoljce i njihovog kolovođu Luku Pejovića, kao i sve one brdske prvake koji su bunu podsticali. Turcima nije bilo teško vojnim sredstvima vaspostaviti mir, pa je vladika bio prinuđen da po ko zna koji put izjavi da on ne želi rat, već samo „mir i tišinu susjedsku". Identičnu politiku crnogorski vladar je vodio na granici prema Hercegovini, ne dozvoljavajući prvacima u crnogorskim i crnogorsko-hercegovačkim plemenima da stalno remete graničnu tišinu. Uostalom, njemu je još bilo ostalo malo života, pa je nastojao da ostatak životne snage iskoristi na to da ostavi što sigurniju i čvršću dugo izgrađivanu državnu tvorevinu.

Pod sam kraj vladičina života zbio se jedan, na prvi pogled ne mnogo bitan ali u suštini važan, događaj koji je udario snažan pečat daljim odnosima Crne Gore i Srbije i odnosima crnogorskog i srpskog naroda za čitavo jedno stoljeće.

Odnosi sa Srbijom

Crnogorski vladar je s velikim oduševljenjem prihvatio vijesti o Miloševom ustanku 1815. čvrsto uvjeren u to da će oslobodilački pokret jednog i drugog naroda biti jedan od presudnih činilaca čitave politike na evropskom Istoku. Taj utisak izazvan zbivanjima u Srbiji bio je znatno pomućen 1817. kad je Miloš ev postupak prema „vođu" Prvog srpskog ustanka, po vladičinoj ocjeni, predstavljao „vječni stid".
Odnosi Crne Gore i Srbije brzo su se smirili poslije emocija koje su potresle crnogorskog vladara Karađorđevom pogibijom. Sam vladika je računao da će u toku Grčkog ustanka doći do kakve-takve saradnje, ali do nje iz objektivnih razloga nije ni moglo biti. Na samom početku rusko-turskog rata, s proljeća 1828. došlo je do snažnijih komešanja u Crnoj Gori. Mnogi neupućeniji posmatrači su računali da može lako doći do ozbiljnijih zapleta, ali se ni ta očekivanja nijesu obistinila.
Vladika Petar I je s posebnom brižljivošću pratio svaku vijesti sa rusko-turskog ratišta. Krajem avgusta 1828. obavijestio je zemaljske prvake o uspjesima ruske vojske. Tada im je napomenuo da se u redovima ruskih trupa borio i „ljubezni Aleksej, sin pokojnoga Karađorđa, velikoga srpskoga viteza". Za vladiku Petra I je to bilo dovoljan povod da izda zapovijest narodnom sekretaru Simi Milutinoviću da na adresu Karađorđeva sina uputi pismo, nazvavši ga „gospodarem" srpskog naroda. Knezu Milošu je pošlo za rukom da se upozna s originalom vladičina pisma. Sujetni srpski vladar nije mogao da otrpi sadržaj niti da shvati vladičino laskavo mišljenje o Karađorđevom sinu, pa je krajem maja 1829. uputio na vladičinu adresu pismo, nazvavši crnogorski narod i Crnu Goru „majušnim dijelom srpstva". Gnjevan na ovakav postupak pretencioznog srpskog kneza, vladika Petar I je odmah odgovorio na način kako je samo on znao i umio. Ne osporavajući sprskom vladaru fakat da je Crna Gora „odveć mala", što joj ni na kakav način ne oduzima istorijski stečeno pravo da se s razlogom može smatrati - **„po hrabrosti naroda i po svojoj nezavisnosti... odveć važna, i jest li ne više, to ne manje u Evropi izvjesna koliko i sama Srbija".** Tako se, po vladičinom istorijskom rasuđivanju, biće jednog naroda procjenjivalo posebnim mjerama vrijednosti i etičkim i istorijskim načelima, a ne brojem žitelja i kvadratnim miljama njegovog prostora. Na ovim Miloševim shvatanjima izgradiće se i vremenom dorađivati jedna opasna teorija koja je, u stvari, pokazala da se suživot srpskog i crnogorskog naroda mogu izgrađivati samo u okvirima potpuno samostalnih državno-političkih tvorevina.

Osnovna želja

Od sredine 1829. do sredine 1830. svi vladičini napori, kako oni u sferi unutrašnje tako, pogotovo, oni iz oblasti međunarodne djelatnosti, bili su podređeni osnovnoj želji: kako da se ubrza dolazak u Crnu Goru Ivana Ivanovića Vukotića i njegovog sestrića Mateja Petrovića Vučićevića. Otkako je 21. VII / 1. VIII 1829. ponovo uputio u Rusiju Mateja Vučićevića - sve je bilo podređeno toj osnovnoj želji. Odmah po dolasku Vučićevića u Petrograd, Kolegija inostranih djela sastavila je za Nikolaja I specijalni referat u kome je izložila šest značajnih prijedloga, vezanih za zahtjeve crnogorskog vladara i njegovih opunomoćenika:
1. Zaostala subvencija ruske carske vlade iznosila je 18.000 zlatnika, računajući samo od 1807. do 1825;
2. ruska državna blagajna treba da se postara za povraćaj novca vladici Petru I za založene predmete od vrijednosti u toku ratovanja protiv Napoleonovih trupa u Primorju i Boki Kotorskoj;
3. da se isplati 6.000 zlatnika na ime zaostale pomoći Cetinjskom manastiru;
4. da se odobri zajam od 50.000 rubalja, bez kamate sa rokom od 10 godina radi ustanovljavanja „građanske uprave" u zemlji;
5. da se ubijedi otomanska vlada da Crnoj Gori ustupi oblast Zetu i grad Bar sa okolinom. Ukoliko je to u datim uslovima neizvodljivo, onda treba omogućiti polovini crnogorskog stanovništva (40.000) da se preseli u Rusiju, a prestarjelom crnogorskom mitropolitu da se odredi dostojan zamjenik iz reda ruskih duhovnih lica;
6. da se carskom gramatom proglasi javno pokroviteljstvo Rusije nad Crnom Gorom.
Na referat koji je grof Neseljrode podnio Carskoj kancelariji o ovim zahtjevima Kolegije inostranih poslova samo su potvrđeni neki navodi u njoj. Naloženo ministarstvu da ispuni sve one obaveze koje su ranije bile donesene, a o zahtjevu za ustupanje Zete i grada Bara saopšteno je da on ne može biti na legalan način rješavan poslije zaključenja mira u Jedrenu. O pitanju preseljenja 40.000 crnogorskih žitelja carska vlada se nije izjašnjavala.

Pozni dani svetog vladike

Kad je vladika djelimično obaviješten o nekim preporukama carskog ministarstva, njemu je najznačajnije saznanje bilo da je Ivan Vukotić pozvan u Petrograd na dogovor o misiji u Crnoj Gori. To je za vladiku u tom trenutku bilo i najvažnije. A već sredinom jula 1830. vladika je dobio i poruku od samog Vukotića da uskoro treba da doputuje na Cetinje, budući da je o tome odlučeno na najvišem mjestu u Carevini. Takvo obavještenje je vladici ulilo nove nade, mada su mu stalno pred očima iskrsavale tužne slike i saznanja „da treći dio naroda nema hljeba". I u tim potonjim trenucima života vladika je nalazio snage da narodu ulije uvjerenje da sačuva mir, makar do dolaska ruskih izaslanika, da prekine međusobne svađe, koje su satirale narodnu snagu i remetile tišinu zemaljsku. Gladna zemlja je tražila da ljudske ruke proizvode hljeb, a ne da se iscrpljuju u međusobicama.
Proticala je posljednja nedjelja oktobra treće decenije XIX stoljeća, u Crnoj Gori je vladao savršen mir, nijedan događaj nije remetio „tišinu zemaljsku", kako je vladika Petar I često volio da kaže, svako je očekivao krupne događaje, niko nije želio da svojim ponašanjem poremeti prirodni tok zbivanja. Razloga za takvo stanje stvari bilo je nekoliko, ali je jedan bio presudan. Po zemlji se pronio glas da se pogoršalo zdravstveno stanje prestarjelog zemaljskog gospodara, nazivanog još od početka stoljeća „svetim vladikom"

Predsmrtno zavještanje

Krajem oktobra 1830. po čitavoj Crnoj Gori pronio se glas da je zdravstveno stanje starog vladike došlo do kritične tačke i da su mu dani odbrojani. Na Cetinju se neočekivano slegla velika masa svijeta i svi zemaljski prvaci. U vladičinoj rezidenciji su se nalazili svi Petrovići, na čelu sa Savom Markovim i Stankom Stijepovim, dvojicom nesumnjivo najuticajnijih predstavnika dinastije. Tu su bili i ostali narodni prvaci iz svih crnogorskih i brdskih plemena, na čelu s Mihailom Boškovićem, vojvodom Mićom Dragovim Vukotićem, Đikom Martinovićem, Filipom Đuraškovićem, Stevanom Perkovim Vukotićem i drugima.
U njihovom prisustvu vladika je izdiktirao svoj čuveni testament narodnom sekretaru Simu Milutinoviću. Osnovni testamentalni zahtjev starog vladike bio je poziv Crnogorcima i Brđanima da se nad njegovim odrom zakunu da će čuvati zemaljski mir i red do dolaska carskih izaslanika u Crnu Goru, kad je očekivao formiranje čvrstih organa zemaljske vlasti. A što se tiče nasljednika, vladika je zahtjevao: „A ja na moje mjesto nasljednikom, upraviteljem i čuvateljem, od svega mojega i crkovnoga, činim i ostavljam sinovca mojega Rada Tomova Petrovića, u kojega se nadam da će biti čovjek od posla i od razuma, koliko je Preblagi Otac nebesni blagovolio podariti, i kojega bogu i Caru našemu i svemu narodu Crnogorskome i Brdskome za vijeka preporučivam, svim srcem i svom dušom".
Petar I je umro 18/30. X 1830. u devet sati uveče. Sjutradan, na tu vijest, pohrlio je narod na Cetinje da se pokloni „Svetom vladici"; gotovo da nije bilo kuće u Crnoj Gori i Brdima koja nije poslala svoga predstavnika da dođe pod Orlov krš.

ČETVRTI DIO KLIKNI